

Emigration och
Amerikabild

Om utvandrarens bildvärld och världsbild med utgångspunkt i emigrationen från Västernorrland till Amerika 1901-1909.

ANN NYSTRÖM

Magisteruppsats vid
Institutionen för kulturvetenskaper
Konst- och bildvetenskap
Göteborgs universitet, vt 2010
Handledare FD Viveka Kjellmer

Abstract

INSTITUTION: Institutionen för kulturvetenskaper
konst- och bildvetenskap

ADRESS: Box 200
405 30 GÖTEBORG

TELEFON: 031-786 0000

HANDLEDARE: FD Viveka Kjellmer

TITEL: Emigration och Amerikabild
*Om utvandrarens bildvärld och världsbild med
utgångspunkt i emigrationen från Västernorrland till
Amerika 1901-1909*

FÖRFATTARE: Ann Nyström

ADRESS: Kroksläatts Storgata 16
431 38 MÖLNDAL

TELEFON: 031-163779

TYP AV UPPSATS: Magisteruppsats, 15 hp

VENTILERINGSTERMIN: vt 2010

I uppsatsen undersöks bildens betydelse för den svenska utvandringen till Amerika vid 1900-talets början. Utgångspunkten är i Västernorrland och en analys av *Örnsköldsviks Allehanda*, *Allers Familj-Journal* och *Hvita Stjern-Liniens* rederibroschyr. Under antagandet att varje bild fick ett större nyhetsvärde i en mer bildfattig kultur än den vi har idag och sparades under en längre tid är syftet att undersöka den blivande emigrantens bildvärld och världsbild. Frågor som behandlas är: I vilket källmaterial förekom bilder, vilken funktion fyllde de och vilken kunskap om Amerika kan den blivande emigranten tänkas ha haft? Vidare behandlas emigrantens bildbiografi, emigrationsbildens ontologi och bilden som emigrationspåverkande faktor. Inflytande från foton, svenskamerikaner på hembesök, vykort och andra visuella uttryck diskuteras. Bild och text analyseras tillsammans och var för sig för att komma åt bildens självständighet eller illustrerande syfte. En spegling sker i den rådande samhällsutvecklingen och emigrationsdebatten, utvandringens orsaker, karaktär och omfattning i Västernorrland samt den massproducerade bildens och tidningarnas expansion. Slutsatserna är att bilden hade en påverkan på emigrationen tillsammans med andra faktorer. Den blivande emigrantens bildbiografi och världsbild var relativt stor då nyheter om Amerika spreds genom många bilder tillhörande emigrationsbildens ontologi.

This thesis, for a degree of Master of Science (One Year) in Art History and Visual Studies, deals with the impact of different kinds of images on the Swedish mass emigration from Västernorrland in the first decade of the twentieth century. The conclusion is that although images were rare, they expressed a pull on emigration and contributed to create an emigrant's image biography of Northern America. The emigrants were well informed before departure and pictures shown in postcards, photos and other sources belong to an emigrant image ontology. The images, either from seeing pictures or as memories of experienced visual events, impacted the emigration together with other push factors such as economic ones.

Keywords: *emigration, push, pull, utvandring, bildvärld, världsbild, minnesbild, ontologi, bildbiografi, massproducerad bild, svenskamerikaner, yankee, Amerika, Västernorrland*

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	2
1.1 Syfte och frågeställningar.....	3
1.2 Teoretiska perspektiv	4
1.3 Metod och material.....	7
1.4 Forskningsläge	10
1.5 Begreppsdiskussion.....	11
1.6 Disposition	11
2 HEMLANDET	12
2.1 Västernorrland.....	13
2.2 Massmedia och bildens nyhetsvärde	14
3 UTVANDRINGEN	17
3.1 Intensitet och omfattning.....	17
3.2 Utvandringens orsaker.....	19
3.3 Utvandrande västernorrlänningar	23
4 BILDMÖTEN	24
4.1 Örnsköldsviks Allehanda	24
4.2 Allers Familj-Journal.....	29
4.3 Rederibroschyren	32
4.4 Amerikabesök.....	35
4.5 Minnesbilder.....	36
5 AVSLUTANDE DISKUSSION	38
6 KÄLLFÖRTECKNING	42
6.1 Otryckta källor.....	42
6.2 Tryckta källor	42
6.3 Bildförteckning.....	44

1 INLEDNING

16 år gammal landsteg min farfar i september 1909 på Ellis Island i New York. Han hade då rest från Örnsköldsvik i Västernorrland till New York, via Göteborg och Southampton, med *White Star Lines* ångfartyg *Adriatic*. Jag vet att han letade guld i Alaska, tog värving i amerikanska armén samt köpte skogsmark och bosatte sig i staten Washington, men jag vet inte så värst mycket mer. Exakt vilka orsaker som fick honom att lämna familjen och gården i Arnäs socken norr om Örnsköldsvik känner jag inte till. Att äldre släktingar har utvandrat under den stora emigrationsepoken är ett fenomen som jag delar med var och varannan svensk. En del vet mer om enskilda levnadsöden genom bevarad brevväxling och vi andra kan endast spekulera eller släktforska. Släktforska gjorde jag för många år sedan och det är inte avsikten i denna uppsats.

Den här uppsatsen handlar istället om de orsaker som låg bakom emigrationen från Västernorrland 1901-1909; historiska och politiska skeenden, den sociala strukturen, den ekonomiska situationen, den tillgängliga nyhetsrapporteringen och den genomgripande marknadsföringen. Studiens centrum är en undersökning av en allmänt tillgänglig bildvärld för en emigrationsbenägen västernorrlänning under en period då utvandringen från länet steg till sina högsta nivåer någonsin och i en och tid där bildens närvaro inte var självskriven eller allmänt förekommande. Exempel på det tidiga 1900-talets och sena 1800-talets offentligt tillgängliga bilder kommer att belysas liksom den världsbild, kunskap om Amerika, som en blivande emigrant kan ha haft.

Studieobjekten är bilder som genom någon form av lockelse eller dragningskraft kan tänkas ha medverkat till emigration. Bilderna ingår i den massproducerade bildens, den visuella händelsens och det dokumentära fotots traditioner och omfattar bland andra reklambilder, annonser, reportagebilder, vykort och rederibroschyrer. I masskommunicerande mediala källor finns avsändarens anonyma tilltal väl synligt medan det är långt svårare att utläsa publikens reaktion. Bildkonsumenten är nästan alltid en enskilt kännande eller reagerande människa.¹ Jag kommer inte att försöka förklara publikens reaktion, men däremot lyfta fram bilderna som en av många förklaringsmodeller, häri ligger min studies kärna.

Vid svårigheter i Sverige valde en del att utvandra av anledningar som jag naturligtvis inte kan veta något om för en enskild individ. Ekonomen och samhällsvetaren Albert O. Hirschman ger en förklaringsmodell som har betydelse för mitt uppsatsämne även om hans utgångspunkt i grunden är politisk-ekonomisk. Han hävdar att människan ibland ställs inför triviala beslut och ibland inför mer livsavgörande beslut. I Hirschmans resonemang har hon tre valmöjligheter; göra sorti för det finns andra alternativ att välja, försöka förändra genom att höja sin röst och protestera eller att acceptera situationen baserat på olika typer av lojaliteter och sociala konstruktioner.² I samma sociala skikt kunde man alltså välja olika vägar att gå även då man ställdes inför samma situation och beroende på vilket beslut man tog fick det olika ekonomiska och sociala konsekvenser.

För många erbjöd Amerika en dröm om att bli en oberoende lantbrukare eller affärsman i möjligheternas land. Inte helt sällan blev drömmen till en besvikelse och immigranterna blev lönearbetare som byggde vägar eller järnvägar, arbetade i skogsbruket eller i industrierna. För

---

¹ Johannesson, Lena, *Den massproducerade bilden: ur bildindustrialismens historia*, 1978, s.238-239

² Hirschman, Albert O., *Sorti eller protest: en fråga om lojaliteter*, 2008 (1970), s.8, s.39-40 och s.96-98. Hirschman var professor i ekonomi 1956-1974 och i samhällsvetenskap från 1974.

en del blev drömmen sann och andra fick uppleva att deras barn fick utbildning och bättre social ställning än de själva haft.³

Emigrationens kulturella konsekvenser är påtagligt närvarande i Sverige än idag. De flesta av oss har någon släkting som vi vet emigrerat vilket gjort att vi åtminstone har mentala band till Amerika. Detta påminner oss om det mer allmängiltiga förhållandet att alla migrationer ger upphov till långsiktiga effekter – oavsett om det gäller svenskar som utvandrade till Amerika i början av 1900-talet eller människor som söker sig till Sverige idag. Förutom konst- och bildvetenskap tangerar uppsatsens ämne alltså sociologi, etnologi, kulturgeografi, ekonomi, demografi, historia m.fl.

Antagande

I en mer bildfattig kultur än den vi har idag antar jag att varje bild fick ett större nyhetsvärde och att folk i allmänhet sparade bilder under en längre tid. Man ville tro på vad man såg, bilden var ett bevis och man hade inte samma kritiska inställning till bilder som idag då de är så vanliga och vi vet att även fotografier kan manipuleras. Foto och vykort från en utvandrad släkting sparades troligen länge för att hålla kvar de få spår man hade av den personen. Jag förmodar att man även sparade tidningsreportage och rederiernas egna broschyrer med sina många bilder, långt efter att de producerats. Av denna anledning kommer jag att belysa ytterligare material även från tiden före 1901. Jag antar att såväl de massproducerade bilderna som de visuella händelserna varit av betydande vikt för utvandringens omfattning.

Avgränsningar

Min avsikt är inte att släktforska eller skriva farfars biografi, ej heller att ta reda på vilka brev från tidigare utvandrande släktingar eller bybor som han kan ha läst eller sett. Istället är det med utgångspunkt i min farfars utvandring från Örnköldsvik som jag gör ett första urval källmaterial bland dagspressen för att kunna ta undersökningen från det individuella perspektivet till att dra slutsatser från ett generellt perspektiv. Tidspannet på min undersökning sträcker sig från 1901 till 1909. 1901 valde jag för att det var året före en emigrationstopp från Västernorrland 1902-1903 och 1909 var året för de stora arbetsrättsliga striderna, året min farfar utvandrade och samtidigt början på emigrationstoppen 1909-1910.

1.1 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att undersöka den blivande emigrantens bildvärld och världsbild. Genom att övergripande och ibland som exemplifierande nedslag synliggöra bilder med dragningskraft från Amerika ur mitt empiriska material behandlar jag flera frågor:

I vilket källmaterial förekom bilder? Vilken funktion fyller bilderna? Vilken kunskap om Amerika kan den blivande emigranten tänkas ha haft utifrån den textbaserade information och de bilder av Amerika som spreds? På vilket sätt kan bilderna ha påverkat emigrationen? Spreds anti-emigrationsbilder eller yttrade sig samhällets motstånd till emigrationen genom frånvaron av lockande bilder eller upphöjande av det nationella svenska? På vilket sätt kan vi tala om den blivande emigrantens bildbiografi som en av orsakerna till utvandringen? Vilka slutsatser kan man utifrån det empiriska materialet dra om emigrationsbildens ontologi?

---

³ Castles, Stephen, Miller, Mark J, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, 2009, s.84-86

1.2 Teoretiska perspektiv

I min undersökning kommer jag att behandla ämnesvalet från i huvudsak tre teoretiska perspektiv – det konstvetenskapliga, det migrationsteoretiska och det kunskapssociologiska. Hela undersökningen belyser jag slutligen från ett övergripande bildperspektiv.

Det konstvetenskapliga perspektivet

Ur ett konstvetenskapligt perspektiv har jag inspirerats av några olika konst- och bildvetares syn på bildens betydelse. I sin undersökning av antisemitisk agitation i svensk rabulistpress från 1800-talets mitt visade Lena Johannesson att bildens betydelse inte kunde överskattas "...utan illustrationerna hade [Folkkröstens] agitation inte fått lika stor genomslagskraft."⁴ Vidare säger Johannesson att "Bilderna är egentligen ett mentalt pussel, ett komprimerat av utsagor som man måste tolka innan dokumentet kan avlockas sin empiriska evidens."⁵

James Mitchell ifrågasätter vad bilden vill. I sin kritik mot visuell kultur som lyfter fram alla bilder som värda att studera långt mer än den traditionella konsthistoriens urval av bilder hävdar han att bilden vill bli jämställd språket. Bilden vill inte bli reducerad till språk eller tecken i semiotisk mening. Inte heller vill bilden endast införlivas i en bildhistoria eller upphöjd till konsthistoria utan istället bli betraktad som "...complex individuals occupying multiple subject position and identities".⁶ Vid tolkning fäster vi ibland en övertro på bildens betydelse, bilden vill egentligen bli tillfrågad om vad den vill och vi måste vara beredda på att svaret kan bli: inget alls.⁷ Även om Mitchell skrivit detta i en nutida kontext så undrar jag om detta kunde vara fallet även för bilden för hundra år sedan i mitt material.

E. H. Gombrich poängterar att vi idag lever i en värld där bilden har tillskansat sig funktioner av många slag; att avbilda eller porträttera, att illustrera, att dekorera, att locka eller lura eller att uttrycka känslor.⁸ Vidare formulerar han vad som gör att en bild effektivt förmedlar ett budskap. Varje tolkning som bildskaparen kan göra måste matchas av en likadan tolkning hos betraktaren, "No image tells its own story" - om bilden är oprecis så använder vi oss av vår egen förförståelse för att fylla i det som vi tycker saknas för att kunna göra en tolkning, detta kallar han *beholder's share*.⁹ Vissa budskap eller betydelser går inte att uttrycka med ord och text. Bilden har förmåga att berätta något annat eller något ytterligare. Bild och text kommunicerar på olika plan. I många fall får bilderna sin betydelse först när de förknippas med text, texten gör dem precisa.¹⁰ Gombrich konstaterar att "...the visual image is supreme in its capacity for arousal, that its use for expressive purposes is problematic, and that unaided it altogether lacks the possibility of matching the statement function of language".¹¹ I denna uppsats vill jag undersöka vad motivet förmedlar och vad texten förmedlar, var för sig och tillsammans för att få fram vad bilden egentligen vill.

För mig är bilderna historiska dokument fyllda med kulturmässiga och tidsmässiga konstruktioner som tillsammans med annat källmaterial kan ge mer information än enbart det skrivna källmaterialet kan. Yvonne Eriksson förtydligar bildens roll i en studie om

---

⁴ Johannesson, Lena, *Mörkrum & transparens: studier i europeisk bildkultur och i bildens historiska evidens*, 2001, s.123

⁵ Johannesson, 2001, s.229

⁶ Mitchell, W. J. Thomas, *What do pictures want?: the lives and loves of images*, 2005, s.47

⁷ Mitchell, 2005, s.48

⁸ Gombrich, E. H, *Art and illusion: a study in the psychology of pictorial representation*, 6. ed., 2002, s.101-102

⁹ Gombrich, E. H, *The image and the eye: further studies in the psychology of pictorial representation*, 1982, s.145-146

¹⁰ Föreläsning Lena Johannesson 2009-12-03

¹¹ Gombrich, 1982, s.138

teaterföreställningsaffischer. ”I många fall berättar bilden en annan historia än texten, en historia som kan gå förlorad om man inte är uppmärksam. Till synes oväsentliga detaljer kan avslöja människors föreställningar och värderingar, antingen deras individuella eller en mer generell samhällssyn.”¹²

Nicholas Mirzoeff har med ordet *sublime* försökt fånga det unikt visuella, element i synupplevelsen, som inte kan fångas eller uttryckas med ord utan direkt talar till våra känslor. Han kallar detta för bildens *sensual immediacy* som karaktäriseras av ”an undeniable impact on first sight that a written text cannot replicate” vilket har förts fram som en av anledningarna till att bilder fungerar så bra i reklamsammanhang.¹³ Detsamma antar jag gäller även massmediala bilder, speciellt i en mer bildfattig kultur för hundra år sedan. Vidare har han behandlat problematiken med att vi idag tolkar visuella artefakter från en annan tid eller kultur. Detta innebär att jag som bildforskare måste förhålla mig till det gap som finns mellan min visuella erfarenhet och min förmåga att tolka det jag ser som inte ingår i min egen visuella kultur eller kunskapsområde.¹⁴

Det migrationsteoretiska perspektivet

Migrationsteorier är ett stort och tvärdisciplinärt forskningsfält som spänner över sociologi, politik, historia, ekonomi, geografi, demografi, psykologi, kulturstudier och juridik. Inom forskningsfältet undersöks faktorer, mönster och processer som påverkar migrationen, hur migranterna införlivas i det mottagande samhället och hur migrationen orsakar förändringar även i samhället man reste från. Området har sina rötter i geografen E. G. Ravensteins statistiska migrationslagar från 1885 vilka betonar människors tendenser att flytta från starkt befolkade till mindre befolkade områden, från låg inkomst till hög eller länkar migrationen till konjunkturcykler. Dessa kallas ofta *push-pull* teorier eftersom de gör gällande att orsakerna till migrationen ligger i *push* som trycker på att lämna landet och *pull* som attraherar till mottagande länder. I *push* ingår demografisk tillväxt, låg levnadsstandard, frånvaro av ekonomiska möjligheter och politiskt eller religiöst förtryck. I *pull* ingår efterfrågan på arbetskraft, tillgång på brukbar jord, goda ekonomiska möjligheter och politisk eller religiös frihet. Modellen framhåller individens beslut att emigrera baserat på rationella val och relevant information vilket förutsätter att individen har perfekt kunskap och insikt i lönemodeller och anställningsmöjligheter m.m. Modellen har kritiserats. Det stämmer inte att man alltid flyttar från tätbefolkade områden eller att det är personerna med lägst inkomst som migrerar. Det är även absurt att se migranter som individer som besitter full information om valmöjligheter och kan göra rationella val. Istället har de ofta begränsad och motsägelsefull information. Migrantens beteende är starkt influerat av historiska erfarenheter och dynamiken i familjen och samhället. Migrationsbeslutet tas inte alltid av enskilda individer utan av familjer, hushåll eller samhällen. Nationernas invandrings- och utvandringspolitik påverkar beslutet. Väsentligt är att behandla migration som en komplex process där t.ex. ekonomiska, politiska, sociala och kulturella faktorer samverkar. En koncentration på enbart *push* och *pull* anses därför idag vara alltför förenklad och missledande. Ekonomiska teorier tenderar att fokusera på individer som migrerade frivilligt (som till USA före 1914).¹⁵

---

¹² Eriksson, Yvonne, ”Visuell retorik i föreställningsaffischer. En studie av affischer i Göteborgs stadsmuseums samlingar”, Mankell, Bia (red.), *Teaterbilder. Studier i visuell representation*, 2009, s. 38

¹³ Mirzoeff, Nicholas, *An introduction to visual culture*, 1999, s.15-16

¹⁴ Mirzoeff, 1999, s. 3

¹⁵ Castles and Miller, 2009, s. 20-27, Professor Stephen Castles bedriver forskning vid Sydney universitet och är verksam vid International Migration Institute (IMI) vid Oxford. Han är sociolog och ekonom och arbetar för närvarande med globala frågor och migration i speciellt Afrika. 2001-2006 var han chef för Refugee Studies Centre vid Oxford, www.imi.ox.ac.uk/about-us/people/stephen-castles 2010-03-26, kl. 13.55

Migrationsteorierna delas vanligen upp i nivåerna makro, mikro och meso. I makrobegreppet ingår politik, ekonomi och lagar som etablerats av länderna för att kontrollera migrationen. I mikrobegreppet ingår de informella nätverk som migranterna själva etablerat för att klara såväl migration som bosättning. Idag framhäver många det kulturella kapitalets roll (information, kunskap om andra länder, förmåga att organisera resa, hitta arbete och anpassa sig till en ny miljö) som viktig faktor för att starta och upprätthålla migrationer. Informella nätverk knyter ihop såväl migranter som icke-migranter i ett komplext nät av sociala roller och mellanpersonliga förbindelser. Typiska migrationsströmmar startade med en extern faktor som exempelvis att en ung man i familjen rekryterades till militärtjänst. När flyttningar väl etablerats kunde nya migranter i stort sett följa redan brutna mark och få hjälp av släktingar och vänner i det nya landet. De sociala nätverken gjorde migrationsprocessen säkrare och mer överkomlig och en gång startad blev den vanligen varaktig och självförsörjande. Den mellanliggande mesonivån har attraherat allt större intresse de senaste åren. Vissa grupper eller institutioner tog på sig roller som medlare mellan migranter och politiska och ekonomiska institutioner vilket gav upphov till en migrationsindustri bestående av rekryteringsorganisationer, jurister, reseagenter, smugglare och andra såväl hjälpare som utnyttjande. Makro-, mikro- och mesonivåer är inflätade i varandra och det finns ingen tydlig skiljelinje. Ingen enskild orsak är någonsin tillräcklig för att förklara varför man lämnar sitt land och bosätter sig i ett annat. Det är väsentligt att skilja mellan ekonomiskt motiverad migration och (politiskt) tvingande migration (t.ex. diaspora). Frågor som idag lyfts fram i forskningen är t.ex. hur etniska minoriteter formas och vad etnisk tillhörighet är, vad rasism är och hur det uppstår, vad begrepp som stat, nation och medborgarskap innebär.¹⁶

I denna uppsats kommer jag att använda migrationsteorin på följande, starkt förenklade sätt: Jag fokuserar på bilder som uttrycker *pull*, dvs. bilder som jag upplever visar dragningskraften från Amerika. Med detta menar jag att för makrostrukturen belysa politiska, ekonomiska och nationella/juridiska faktorer samt i mikroperspektivet lyfta fram bilder som bland annat ger löften om ekonomisk eller personlig vinning, ökat välbefinnande och möjligheter till självförverkligande. Mesonivån ger mig ingångar till att analysera bilder av mer interaktivt slag såsom personliga möten, rederibroschyrer, vykort och foton där förbindelserna till redan utvandrade och olika möjliggörare som rederiernas agenter träder fram.

Det kunskapssociologiska perspektivet

För det kunskapssociologiska perspektivet hämtar jag inspiration från sociologerna Peter L. Berger och Thomas Luckmann för att resonera kring vilken tänkbar kunskap en blivande emigrant kunde ha om verkligheten i vardagen, i Sverige och i Amerika, sin världsbild.

Berger och Luckmann definierar verkligheten som de fenomen som vi erkänner existerar oberoende av vår egen vilja medan kunskap är vissheten om att fenomenen är verkliga och har specifika kännetecken. Mina kunskaper etablerar sålunda min uppfattning om verkligheten och de behöver inte vara detsamma för min granne (och är det troligen inte heller) på grund av att kunskaperna och verkligheten är sammanflätade med min sociala kontext. Min definition av världsbild är utifrån detta hur emigranten uppfattar sin omvärlds beskaffenhet utifrån hans eller hennes omedvetna sociala konstruktion av verkligheten. Berger och Luckmann resonerar även kring relationerna till andra människor. Dessa är inte begränsade till samtida familj eller vänner utan även till föregångare (t.ex. min fars farföräldrar var immigranter) och efterföljare (t.ex. mina framtida barnbarn). Alla ingår i vardagslivets verklighet och av denna anledning finner vi ibland att människor ger sitt liv i lojalitet för framtida generationers bästa.¹⁷ Den

¹⁶ Castles and Miller, 2009, s. 27-49

¹⁷ Berger, Peter L., Luckmann, Thomas, *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*, 1998 (1966), s.10-47

kunskap om Amerika som den blivande emigranten hade kunde vara avgörande på ett beslut att utvandra i syfte att ge kommande generationer möjlighet till en bättre social ställning än emigranten hade i sitt hemland. Hur denna kunskap formades antar jag beror på hur kritiskt man såg på bilder och tog till sig deras budskap och detta var delvis beroende på vilken samhällsklass man tillhörde och vilken utbildning man hade.

Övergripande bildperspektiv

I den avslutande diskussionen belyser jag hela min undersökning utifrån emigrantens bildbiografi. I likhet med Lena Johannesson anser jag att vi som människor har ett bildminne:

Det finns en tanke som fascinerar mig mycket och det är frågan om utseendet och tidsomfånget på varje människas och generations bildbiografi. Var och en av oss skulle kunna 'berätta' sitt liv med hjälp av ett antal bilder som han eller hon stött på och ständigt har i sitt minne och har fäst associationer och känslor till.¹⁸

1.3 Metod och material

Mitt tillvägagångssätt kan beskrivas som uppdelat i två steg. Det första steget består i att genom studier av olika källmaterial ringa in mitt empiriska material för denna undersökning. Ytterligare hjälp får jag av att definiera min målgrupp. Målgruppen för mitt empiriska material är en emigrationsbenägen allmänhet där man varken var för fattig för att ha råd med tidningar eller överresa eller för välbeställd för att vara ointresserad av att söka ett bättre liv i Amerika. I beskrivningen över utvandringen som jag visar i kapitel 3 var det främst de lägre samhällsklasserna och övervägande ogifta unga män som emigrerade från Västernorrland under undersökningens tidsperiod.

I det andra steget använder jag mig av olika metoder för att analysera bilder ur mitt urval empiriskt material. För att analysera och sedan redovisa en rimligt stor analys av ett fåtal representativa bilder beskriver jag först olika bilder jag funnit i mitt empiriska material och därefter gör jag exemplifierande nedslag i form av utförligare analyser av representativa bilder. Bilderna som analyseras i de exemplifierande nedslagen finns att se i Bildbilagan.

Sökning efter empiriskt material och urvalsprinciper

Dagspress

För att hitta mitt empiriska material har jag sökt fakta om vilka massmediala källor som fanns i Västernorrland vid förra sekelskiftet. Här har jag studerat *Den svenska pressens historia 1897-1945* och *Svensk dagspress 1900-1967* samt ställt frågor till Härnösands länsmuseum, Örnsköldsviks museum och Ångermanlands Hembygdsförening (Johan Ödbergsällskapet).¹⁹ Under perioden fanns ca 20 dagstidningar med utgivning i Västernorrland varav ca en femtedel fanns under hela perioden och en av dessa är *Örnsköldsviks Allehanda (ÖA)*. För att fastställa att *ÖA* är den dagstidning som är mest relevant för min undersökning har jag även tagit ställning till tillgänglighet och rimlig tillgång. Vad gäller tillgänglighet ger även här *Den svenska pressens historia 1897-1945* besked; distributionskanalerna för press och tidningar var väl utvecklade och antal återförsäljare ökade närmast exponentiellt under perioden. Vad gäller rimlig tillgång utifrån platsen Örnsköldsvik och som lästes av min målgrupp har jag fått fråga mig fram. Såväl Örnsköldsviks museum som Hembygdsföreningen och släkten bekräftar att *ÖA* var och är den dominerande ortstidningen. Jag har därför valt att inte

¹⁸ Johannesson, 1978, s.10

¹⁹ Lundström, Gunilla, Rydén, Per & Sandlund, Elisabeth (red.), *Den svenska pressens historia. 3, Det moderna Sveriges spegel (1897-1945)*, 2001 och Tollin, Sven, *Svensk dagspress 1900-1967: en systematisk och kommenterad kartläggning*, 1967

inkludera någon större Stockholmstidning även om de troligen fanns att köpa i stadens kiosker. Jag har dock studerat fler tidningar och kunde själv konstatera att redaktionellt bildmaterial i dagspress endast mycket sparsamt förekom under åren fram till 1909 och detta bekräftas av den information som jag läser i *Den svenska pressens historia 1897-1945*. Initialt var jag intresserad av att studera dagspress av olika ideologisk inriktning om bildmaterialet skulle visa sig vara stort, men detta var alltså inte fallet. Läsandes ÖA på mikrofilm har jag funnit ytterst lite redaktionellt bildmaterial med betydelse på mitt ämnesval, men desto fler annonser från rederier och rederiagenter, annonser för veckotidskrifter och textbaserade notiser om utvandringen och svenskamerikaner på hembesök. Detta sammantaget gjorde att jag förutom ÖA har valt att i undersökningen inkludera rederibroschyrer, veckotidskrifter samt den visuella händelse då en svenskamerikan besöker hemlandet. Tidspannet på min undersökning sträcker sig från 1901 till 1909. 1901 valde jag för att det var året före en emigrationstopp från Västernorrland 1902-1903 och 1909 var året för de stora arbetsrättsliga striderna, året min farfar utvandrade och samtidigt början på emigrationstoppen 1909-1910. För att förankra ÖA tids- och inriktningsmässigt gör jag en kortare tillbakablick på föregångaren Örnköldsviks *Nyheters* (ÖN) första årgång 1895.

Veckotidskrifter

Idun och *Allers Familj-Journal* har jag sett annonserade i ÖA. Enligt Lena Johannesson var såväl *Allers* som *Hvar 8 Dag* direkt målinriktade på medelklassen.²⁰

I denna uppsats har jag valt att närmare studera *Allers Familj-Journal 1897-1899* och *1909* men inte *Idun* och *Hvar 8 Dag* och jag har gjort urvalet utifrån följande:

Allers Familj-Journal har i nästan varje utgåva en bilaga 2 med rubriken ”Nytt från alla land” med hög grad av rapportering från utlandet. Tidningen gör reklam i ÖA som ”familjetidning till lågt pris”. Av innehållet att döma är det säkert så att den riktade sig till medelklassen också men utifrån min egen studie och i jämförelse med *Hvar 8 Dag* så har *Allers Familj-Journal* en avsevärt större sensationsinriktning och många småannonser vilket jag antar lockade läsare ur fler målgrupper än medelklassen. Åren 1897-1899 valde jag för att undersöka om tidningen rapporterade från guldfyndigheterna i Alaska och andra bilder med amerikansk lockelse som en del i min undersökning av emigrantens bildbiografi. 1909 är vald med samma anledningar som för ÖA ovan. Samtliga *Allers Familj-Journal* har jag läst i som pappersoriginal ur Göteborgs Universitetsbiblioteks arkiv.

Hvar 8 Dag har jag studerat men inte inkluderat i mitt material då jag inte fann annonser för den i ÖA. Dessutom ser jag den mer som ett litterärt veckomagasin för de övre samhällsklasserna som ville orientera sig om de lägre klassernas vedermödor, målgruppen var knappast potentiella utvandrare. Den innehåller enbart redaktionellt material, inga annonser eller uppgift om tidningens pris finns. En liten varning är på plats för att jag tolkar innehållet från en annan tid utifrån min egen kontext. Tidningen är dock mycket intressant på grund av sitt stora bildmaterial och tidigt förekommande reportagefoton, t.ex. om guldgrävare i arbete.

Idun startades 1887 som en ”praktisk veckotidning för kvinnan och hemmet” och var tidigt en förespråkare för kvinnors emancipation. *Idun* annonserade flitigt i ÖA men jag finner att tidningen fortfarande 1909 var tydligt inriktad på kvinnans situation, skönlitteratur och Sverige som nation och fosterland vilket gjort att jag tolkar målgruppen som kvinnor ur medelklassen. I stickprov ur olika årgångar har jag sett att den innehåller redaktionellt material där rapporteringen från utlandet är ytterst begränsad och bildmaterialet inte i någon större omfattning ingår i *pull*. Av dessa anledningar har jag inte inkluderat *Idun* i mitt empiriska material.²¹

---

²⁰ Johannesson, 1978, s.121

²¹ Annons för IDUN i ÖA 1909-12-22: ”De svenska hemmens egen tidning ingår nu i sin 23:e årgång och skall på alla områden häfda sin erkända rangplats som landets förnämsta illustrerade familjetidning. Kultur- och

Rederibroschyror och övriga emigrantguider

Rederibroschyror tillhör tillsammans med annat material klassificeringen emigrantguider i LIBRIS. De allra flesta är digitaliserade i mycket hög upplösning vilket gör att de gått att studera tydligt på bildskärmen. Eftersom de är digitaliserade i så hög upplösning håller jag det inte för troligt att jag skulle få ut mycket mer information ur dem om jag studerat dem i sin pappersutgåva. Dock skulle materialiteten framträda vars innebörd inte är ointressant men troligen inte mest relevant för min undersöknings syfte. 26 av posterna innehöll fler bilder än en illustration på framsidan. Jag har bland dessa studerat de som finns inom min tidsperiod, främst de rederibroschyror som agentannonserna marknadsför i *ÖN* och *ÖA*. Jag redogör översiktligt för broschyrernas innehåll och försöker synliggöra hur några rederier utvecklade sin marknadsföring fram till 1909. *Hvita Stjern-Liniens* broschyr från 1907 studerar jag närmare då rederiet annonserade i *ÖA* och min farfar reste med det rederiet.

Övriga visuella uttryck

Foldrar/broschyror som gör reklam för järnvägarna och land/mark enligt *Homestead Act* och andra broschyror förekommer ca 1865-1890 i LIBRIS. I litteraturstudier och samtal med företrädare för Utvandrarernas hus i Växjö har ytterligare framkommit ett antal vanliga bildkällor, t.ex. foton, vykort m.m. Dessa källor berör jag endast marginellt i diskussionen om övriga visuella uttryck i avsnittet Minnesbilder i kapitel 4. Enligt Utvandrarernas hus i Växjö var de svenskamerikanska tidningarna många och gavs ut i stor mängd. Exempel som *Svenska Tribunen*, *Nordstjernen* och *Gamla och Nya Hemlandet* var dock så gott som helt textbaserade fram till 1910.²² Av detta skäl har jag valt att inte ta med dessa tidningar i mitt empiriska material, icke desto mindre skulle en separat studie över deras innehåll samt spridning i Västernorrland vara intressant. Örnsköldsvik är ett av Sveriges starkare frireligiösa områden och det är tänkbart att man fick mer information i de kyrkliga tidningarna men detta har jag valt att inte undersöka i denna uppsats då jag inte vet något om hur religiösa utvandrarerna var.

Analysmetoder

Min främsta metod är en deskriptiv analys. Bilderna har fått styra vilka metoder jag använder för varje bild, bland annat ikonografiska och till viss del bildsemiotiska metoder. Jag har analyserat motiv och text var för sig, och tillsammans, och relaterat dessa till den kontext i vilken de hör hemma. Detta innebär att jag har studerat bilderna som bärare av historisk och kulturell information och jag har undersökt bildens grad av självständighet. Då det under min undersökningsperiod fortfarande var ovanligt med bilder i dagspressen har jag för det textbaserade materialet använt mig av ett deskriptivt textkritiskt tillvägagångssätt och analyserat texten, med och utan tillhörande bildelement.

Jag har även använt mig av dokumenterande metoder speciellt för bakgrundinformationen då jag hämtat uppgifter om dåtidens Sverige, Västernorrland och fakta om utvandringen från olika böcker men även internetsidor. Som komplement har jag ställt frågor till bland andra museer, bibliotek och hembygdsföreningen i Ångermanland.

---

hemlifsfrågor behandlas af sakförståndiga pennor, noveller, skisser och dikter af våra yppersta författare; rikhaltigt porträttgalleri; de viktigaste dagshändelserna, konst, teater och litteratur skildras i ord och bild". Två helsidesannonser i *ÖAs* julnummer beskriver tidningens varumärke "hvarje kulturintresserad svenskt hem, vid hvars hård tidningen i text och bilder vill tälja om vårt nationella lufs olika yttringar". För 1910 kommer tema för månaderna att vara Husmodern – familjens finansminister, Kvinnan och giftermålsbalken, Kvinnorna under fanan, Konsten i hemmet, I den släta ringens tecken, Svensk Jul m.fl.

²² Telefonsamtal med Christina Persson, 2010-02-16 och Yngve Turesson, 2010-02-02, Utvandrarernas hus, Växjö

1.4 Forskningsläge

Bildens betydelse för massemigrationen från Sverige till Amerika har inte avhandlats som konstvetenskaplig bildforskning eller nämnvärt ur annat perspektiv.²³ Den massmediala bilden har däremot undersökts av bland andra professor emerita Lena Johannesson vars bok *Den massproducerade bilden* varit av speciellt värde för denna uppsats.²⁴

Utvandringen från Sverige till Amerika är ett mycket omskrivet ämne. Vad i själva migrationsförloppet som studerats har däremot varierat under årens lopp. Tidig forskning studerade mer vilka som reste, hur många de var och vart de begav sig. I och med att Sverige gått från utvandringsland till invandringsland har forskarintresset för vår utvandringsperiod svängt över till att handla mer om skapandet av kulturell identitet och vad etnicitet är.²⁵ Det har inte varit svårt att finna aktuell forskning om migrationer, ett vittomspännande och brett teoretiskt perspektiv med flera aktiva forskare. För min orientering i ämnet har jag främst utgått från Stephen Castles och Mark J. Millers *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World* som används som litteratur vid svenska högskolor och universitet.²⁶ E. G. Ravensteins *Laws of Migration* från 1885 har inspirerat mig och Thomas Faist har varit intressant att studera för sin forskning kring meso-nivåernas betydelse även om jag för denna undersökning inte har behov av den detaljgraden.²⁷

Som mångårig chef för Svenska Emigrantinstitutet har Ulf Beijbom gett ut en lång rad böcker. I boken *Amerikabilder* lyfter han på ett dokumentärt sätt fram bilder av enskilda händelser och individer som emigrerat och låter oss komma dem nära, detta är foton som mycket väl skulle kunna kommit till Sverige genom amerikabreven.²⁸ Forskat om emigrationen från Sverige till Amerika har flera gjort. Jag har funnit mycket användbar bakgrundsinformation i bland annat Lars Ljungmarks bok om den svenska utvandringen till Amerika.²⁹ Hans Normans och Harald Runbloms *Transatlantic Connections* tar ett större grepp om emigrationen från de nordiska länderna och immigranternas bosättningar o.d.³⁰ Lars-Göran Tedebrand har i sin avhandling *Västernorrland och Nordamerika 1875-1913: utvandring och återinvandring* från 1972 undersökt kyrkböcker och andra källor och visat på utvandringens intensitet, ålders- köns- och socialgruppsfördelning samt utflyttandes yrken m.m.³¹ Anna Lindkvist doktorerade 2007 om motrörelsen mot emigrationen och Adrian Molins roll i avhandlingen *Jorden åt Folket*.³²

---

²³ Sökningar gjorda i databasen Svenskamerikansk bibliografi (Swam), deldatabasen Svensk konstvetenskaplig bibliografi (SKvB) samt på ”TREE:I” i LIBRIS katalog med sökord som bild, utvandring, emigration m.fl

²⁴ Johannesson, 1978

²⁵ Ljungmark, Lars, “The push- and pull-factors behind the Swedish emigration to America, Canada, and Australia”, Ljungmark, Lars, Emmer, Piet C. & Mörner, Magnus (red.), *European expansion and migration : essays on the intercontinental migration from Africa, Asia, and Europe.*, 1992

²⁶ Castles and Miller, 2009

²⁷ Faist Thomas, “The crucial meso level”, Hammar, Tomas, *International migration, immobility and development*, 1997 och Ravenstein, E. G, “The Laws of Migration”, *Journal of the Statistical Society of London*, Vol.48, No.2, 1885 (hämtad från Trusted Archives for Scholarship, www.jstor.org.ezproxy.ub.gu.se)

²⁸ Beijbom, Ulf, *Amerikabilder: från utställningen Drömmen om Amerika och andra samlingar*, 2002

²⁹ Ljungmark, Lars, *Den stora utvandringen: svensk emigration till USA 1840-1925*, 1965

³⁰ Norman, Hans & Runblom, Harald, *Transatlantic connections: Nordic migration to the New World after 1800*, 1988

³¹ Tedebrand, Lars-Göran, *Västernorrland och Nordamerika 1875-1913: utvandring och återinvandring = [Emigration from Västernorrland county to North America and re-immigration to Västernorrland county, 1875-1913]*, 1972

³² Lindkvist, Anna, *Jorden åt folket: Nationalföreningen mot emigrationen 1907-1925*, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2007

1.5 Begreppsdiskussion

Begreppet *bild* kan användas och tolkas på många olika sätt: imaginära bilder, konkreta tvådimensionella bilder eller bilder ur minnet.³³ Den *visuella händelsen* är ett begrepp för våra möten med antingen bilder (tidningsartikel, foto o.d.) eller händelser (släkten från Amerika på besök i Sverige) som i efterhand kan beskrivas och upplevas som bildmöten eller minnesbilder. Visuella händelser (på engelska *visual events*) utgör en del av det forskningsfält som vi vanligen benämner visuell kultur. I denna uppsats kommer jag använda *bild* som en övergripande benämning omfattande samtliga ovan beskrivna exempel i vår visuella kultur.

Begreppet *emigrationsbild* använder jag som ett samlande begrepp för bilder med dragningskraft och lockelse, *pull-faktor*, från Amerika.

1.6 Disposition

I Inledningen redogör jag för mitt ämnes relevans och uppsatsen syfte, aktuellt forskningsläge och mina teoretiska utgångspunkter. Vidare hur jag valt ut en begränsad mängd empiriskt material ur ett mycket stort möjligt och tillgängligt material samt hur jag går tillväga i min analys av materialet. Kapitlet därefter behandlar Sverige och Västernorrland i en tid av industriell expansion och arbetarkonflikter, den massmediala utvecklingen och bildens nyhetsvärde i reportage och tidningsannonser. På detta följer en redogörelse för utvandringen från Sverige och dess orsaker i form av *push-* och *pullfaktorer* och mer specifikt en redogörelse för emigrationens omfattning och karaktär från Västernorrland. I det näst sista kapitlet redovisar jag analyserna av mitt empiriska material för att i det avslutande kapitlet utveckla en sammanfattande diskussion av mina analysresultat.

---

³³ För fler tolkningar, se www.rikstermbanken.se

2 HEMLANDET

Åren 1890-1910 växte den svenska ekonomin snabbare än i något annat europeiskt land. När första världskriget bröt ut var Sverige en betydande industrination. Många nya företag startades inom branscher som kraftindustri, massa- och pappersindustri, grafisk industri samt konfektions- och skindustri. Nav för tillväxten blev malmfyndigheter och skogar i Norrland samt verkstadsföretagen. Bankerna agerade som riskkapitalister. Storskalighet och koncentration var idealet och även inom nyhetsförmedlingen gjordes försök i den vägen.³⁴

En betydande kraft bakom det svenska industriella genombrottet var baserade på nya innovationer, ångkraften ledde till större punktlighet för t.ex. sjöfarten och ökade fraktvolymmer.³⁵ Köpkraften hade stigit så mycket att inhemskt tillverkade konsumtionsvaror kunde ersätta eller komplettera äldre hantverk och även ersätta tidigare import.³⁶

Grunden lades till flera stora svenska företag, t.ex. Ericsson, SKF, AGA och ASEA. Även om de idag kan tyckas vara både konservativa och stabila så växte i en drivhusmiljö som liknade den som mötte det tidiga 2000-talets IT-bolag. Litet eget kapital gjorde dem mycket känsliga för konjunkturbakslag som åren 1900-1901 vilket kunde leda till konkurser eller omfattande rekonstruktioner.³⁷

Från 1870 till 1910 sjönk den jordbrukande delen av befolkningen från 73 % till 49 %.³⁸ Banden med bondesamhället blev skörare och därmed dess funktion som skyddsnät vid sjukdom, yrkesskador och ålderdom. Särskilt utsatta blev arbetarna i nya industriella miljöer. Samarbete industriarbetare emellan blev en nödvändighet. LO bildades 1898 och SAF 1902. Det offentliga fick större betydelse i bildandet av de sociala skyddsnäten även om *den svenska modellen* började bli verklighet först de följande årtiondena.³⁹

Riksdagen beviljade 1906 anslag för att underlätta samarbete mellan olika arbetsförmedlingar men det finns inte något som tyder på att de gjorde några särskilda insatser för arbetslösa ungdomar. Istället var det nödhjälpsarbeten (frivilliga och okvalificerade arbeten som normalt inte utfördes och som avbröts omedelbart när arbetsmarknadsläget förbättrades och med en lön som understeg den lägsta lönen på den öppna arbetsmarknaden) som dominerade den svenska arbetslöshetspolitiken fram till 1920-talet.⁴⁰

Förändringar i den allmänna värnplikten har ibland angetts som orsak till utvandringen. Allmän värnplikt antogs 1812 och 30 dagars militärtjänstgöring introducerades 1857. 1901 reformerades tiden till mellan åtta och tolv månader beroende på vapenslag. I och med tjänstgöringen avbröts den värnpliktiges anställning och han gick miste om sin arbetsinkomst. Eventuellt motstånd mot värnpliktstjänstgöring kan även ha berott på att man inte såg något krigshot då det varit fred länge i Sverige. I forskningen syns inte en klar koppling mellan värnpliktsreform och utvandring i statistiken. Många utvandrare tog sedan värvning i de amerikanska styrkorna under första världskriget.⁴¹

---

³⁴ Lundström, Rydén & Sandlund (red.), 2001, s.22-24

³⁵ Andersson-Skog, Lena, "Från normalspår till bredband: svensk kommunikationspolitik i framtidens tjänst 1850-2000", Andersson-Skog, Lena & Krantz, Olle (red.), *Omvandlingens sekel*, 2002, s.118-119

³⁶ Krantz, Olle, "Svensk ekonomi under 1900-talet: en omväxlande historia", Andersson-Skog, Lena & Krantz, Olle (red.), *Omvandlingens sekel*, 2002, s.76-79

³⁷ Jörnmark, Jan, "Företag och företagande i Sverige", Andersson-Skog, Lena & Krantz, Olle (red.), *Omvandlingens sekel*, 2002, s.148-150

³⁸ Barton, H. Arnold (red.), *Brev från Löftets land: svenskar berättar om Amerika 1840-1914*, 1979, s.211-213

³⁹ Krantz, 2002, s.78-79

⁴⁰ Olofsson, Jonas, "Arbetslöshetsfrågan under 1900-talet: från arbetslöshetspolitik till utbildning och socialt partnerskap", Andersson-Skog, Lena & Krantz, Olle (red.), *Omvandlingens sekel*, 2002, s.205-207

⁴¹ Barton (red.), 1979, s.211-213

2.1 Västernorrland

Längs Norrlandskusten utvecklades marknadsplatser nära de stora älvarnas mynningar. Städer grundades, t.ex. Härnösand 1584, Umeå 1622 och Örnsköldsvik 1842. Viktiga näringar var jordbruk med inriktning mot boskapsskötsel, linodling, handel med skinn i inlandet och fiske i kustbygderna. Ångmaskinen kom att betyda mycket för industrialismens genombrott och koncentrationen av människor till fabriksorterna skapade ett starkt ökat behov av trävaror för byggnadsändamål. Ångmaskinerna skapade sålunda både efterfrågan och bättre möjligheter att tillfredsställa den. Under 1800-talets andra hälft etablerades många ångsågar i bl. a. Västernorrland; Sundsvall, Ådalen och Örnsköldsvik. Industrialiseringen - inte bara av trävaruframställningen - innebar i långt högre grad än tidigare en specialisering av arbetet och ökat behov av penninghushållning. Vid Örnsköldsviksfjärden fanns 1908 sex sågverk kvar, Alne, Järved, Knorthem, Framnäs, Hörneborg och Domsjö. Den nedbrunna Alfredshemssågen hade ersatts av en sulfittfabrik 1904 vilken också blev en stark tillväxtfaktor.⁴²

Örnsköldsvik hade reguljär sjötrafik från 1870-talet och direktkontakt med Stockholm. På 1880-talet började järnvägen anläggas genom Västernorrland.⁴³ 1893 uppfördes stationshuset i Örnsköldsvik och via Mellansel hade man därmed en förbindelse till stambanan.

Industrin och strejkerna

Bristen på träkol och skog i södra Sverige gjorde järnbruksdrift lönsam i norra Sverige även om järnmalmerna fick transporteras dit söderifrån och som bearbetad tillbaka söderut igen. Vissa brukspatroner ägde under en övergångsperiod både järnbruk och sågverk. När järnbruken lades ner fortsatte verksamheten med skogsbruk för sågverkens behov.⁴⁴

När man under andra hälften av 1800-talet utnyttjar ångmaskinen som energikälla istället för att vara beroende av geografisk lokalisering för den naturliga vattenkraften kunde man etablera sågverken nära transporthamnen istället. I slutet av 1800-talet visste man att sågverksindustrins expansion vilade på ett ackumulerat virkesförråd. När detta minskat skulle man bli tvungen att minska produktionen och antal produktionsenheter. Produktionsmässigt nådde Ångermanlands sågverksindustri en topp vid sekelskiftet och sedan skedde en successiv minskning, 1900 fanns 14 större sågverk i Örnsköldsviksdistriktet och 42 i Härnösand-Ådalen. 1920 var motsvarande siffror 10 respektive 32, 1960 totalt 8.⁴⁵

Sågverksindustrin dominerade den norrländska industrin fram till sekelskiftet då konkurrensen stärktes från Finland och Ryssland samtidigt som råvarutillgången minskade. Västernorrland var dock den viktigaste sågverksregionen från mitten av 1800-talet till första världskrigets utbrott och stod 1900-1913 för hälften av den norrländska sågverksindustrins exportvärde. År 1900 arbetade 44 % av Norrlands sågverksarbetare i Västernorrland mot 2 % år 1913. Konfrontationen mellan kapitalägare och den nya industriarbetarklassen i Sundsvallsstrejken 1879 utgör en viktig milstolpe i den svenska arbetarrörelsens historia. 1897-1914 förekom flera kamper för föreningsrätt och lönerörelser. Enbart det faktum att en arbetare tillhörde en fackförening kunde leda till avsked. Många av de avskedade sökte sig till de norrbottniska malmfälten eller emigrerade. I slutet av 1907 hade antalet fackligt anslutna sågverksarbetare minskat till 6613, ca 60 %. 1907 föll trävarupriserna samtidigt som råvarupriset steg, men lyckosamma lönestrejker ledde till 10-20 % högre löner samt

⁴² Kågström, Olof, *Örnsköldsvik vid tiden omkring 1908*, 2002, s. 4-7

⁴³ Wallin, Gränt, "Från Ådalen till Amerika: om emigrationen från Ytterlännäs församling 1880-1914", *Från finnmarker och ådalar: mellannorrländsk kultur- och socialhistoria från sju sekler*, 1982, s.142

⁴⁴ Sundin, Jan & Tedebrand, Lars-Göran, "Tradition och förändring: järnbrukens människor i 1800-talets Sverige, en grupps biografi", *Från finnmarker och ådalar: mellannorrländsk kultur- och socialhistoria från sju sekler*, 1982, s.118-119

⁴⁵ *Årsskrift. 1969, Ångermanland*, 1969, s.60-61

kollektivavtal. 1908 och 1909 fortsatte lågkonjunkturen och SAF proklamerade lockouter mot såväl pappersindustri som sågverksindustri varpå 29 000 sågverksarbetare togs ut i strejk. Arbetarna fick förbinda sig att inte tillhöra LO-ansluten fackförening innan de tilläts återgå till sina arbetsplatser. Sent 1909 förbättrades konjunkturen och exporten kulminerade 1913.⁴⁶

2.2 Massmedia och bildens nyhetsvärde

Den svenska pressen var i det närmaste enhälligt emot emigrationen. Tidningarnas ledarsidor bannlyste emigrationen och stämplade den som landsförräderi. På nyhetssidorna införde man i avskräckande syfte notiser om emigranter som misslyckats. Men de svenska tidningarna bidrog istället till att öka den amerikafeber som de ville bekämpa. Att medvetet frysa ut Amerika och svenskamerikanerna kanske kunde varit ett effektivt medel mot emigrationen men samtidigt innehöll tidningarna mängder av nyheter från Amerika och svenskbygderna. På detta sätt bidrog tidningarna i stället till att göra Amerika och förhållandena där familjära för sin läsekrets. I de flesta stora tidningar infördes regelbundet t.ex. *Amerikabref* i vilka utsända korrespondenter och svenskamerikaner berättade om hur svenskarna hade det. Dessutom infördes i stor utsträckning klipp ur de ledande svenskamerikanska tidningarna främst *Hemlandet* och *Svenska Amerikanaren* och på annonssidorna fanns emigrantagenternas många annonser. Det är därför rimligt att anta att ledarsidornas fördömande av emigranterna och Amerika fick mycket liten betydelse.⁴⁷

Det ligger nära till hands att underskatta vilken information om utlandet gemene man hade för mer än hundra år sedan. Restiden och tid från händelse till notis i dagstidningen var längre än idag men folk var påfallande välinformerade. Utrikesbevakningen hade från början varit mer självklar än nyheterna från den egna hemstaden och övriga Sverige.⁴⁸

Pressen ägnade omfattande uppmärksamhet åt rapportering av enstaka stora utrikesändelser som t.ex. de franska Dreyfusprocesserna på 1890-talet och olika krig som rysk-japanska kriget 1904-1905. De stora tidningarna hade egna utrikeskorrespondenter i Paris, Berlin och London och tillfälliga brevskrivare från andra länder där krig pågick.⁴⁹ Vintermånaderna var obekväma för sjöfarten både på Nordsjön och på Atlanten vilket troligen var en av anledningarna till att emigrantströmmen minskade och debatten i pressen stillnade under höst och vinter men tog ny fart på vårkanten.⁵⁰

Tidningsannonserna

Tidningsannonserna blir ett kraftfullt reklammedium först när pressen går ut i massupplagor. I slutet av 1800-talet började de textbaserade annonserna även innehålla bilder.⁵¹

Mycket av den tidiga reklambildskompositionen utformades av företagaren själv eller ortens tryckeri och komponerades av diverse lösa stilelement. Särskilt i samband med export var det vanligt att tillverkarna försåg underleverantörerna med tryckstockar (på engelska *stockblocks*) för etiketter och omslagsbilder och element som var färdiga att monteras in i

---

⁴⁶ Björklund, Jörgen, "Då Västernorrland var ett centrum för facklig kamp", *Från finnmarker och ådalar: mellannorrländsk kultur- och socialhistoria från sju sekler*, 1982, s.121-137

⁴⁷ Ljungmark, 1965, s.66-67

⁴⁸ Rydén, Per, "De nya läsarnas nya tidningar", Christensson, Jakob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Det moderna genombrottet*, 2008, s.414

⁴⁹ Lundström, Rydén & Sandlund (red.), 2001, s.22-123

⁵⁰ Limberg, Lennart & Torell, Brita, "Göteborgs-posten och emigrationen 1860-1872", *Göteborgs-emigranten.*, 1997 (6), 1997, s.48

⁵¹ Johannesson, 1978, s.169-171

annonser. Följden av detta är att man maximalt har utnyttjat gemensamma formförråd som existerat inom den dekorativa konsten.⁵²

Även i de illustrerade tidskrifterna som startar på 1830- och 1840-talen dröjer det innan bildannonsen blir en vanlig företeelse. Först på 1860-talet slår den igenom framförallt kopplat till förpackningsindustrins framväxt och konkurrensen mellan varumärken. Den dominerade bildannonsen ett par decennier framåt är katalogannonsen, den som avbildar det föremål som skall säljas. Man säljer genom en detaljerad beskrivning av det fysiska föremålet. Det dröjer ett tag innan bildreklamen hellre säljer via en förskönande värdering, men man ville ändå att det skulle vara högtidligt och tjustigt och det bildmässiga uttrycket för denna strävan är präglad av en saklig tillit till att nyhetsvärdet i sig är stort både i fråga om produkten och om bilden. Många bildelement var klichéer som varje tryckeri höll sig med. Som bild betraktat var dessa annonser löst sammansatta och i grunden baserade på textmeddelanden.⁵³

Distribution och läsande

Tidningarna distribuerades med båt och tåg över Sverige och såldes via återförsäljare och i kiosker samt som prenumerationer. 1899 fanns 98 tåg- och båtbud, sju kiosker och 122 återförsäljare som sålde 1,3 miljoner tidningar i lösnummer och 9 500 tidskrifter. Motsvarande siffror för 1910 var 292 tåg- och båtbud, 31 kiosker, 1 330 återförsäljare samt 10,9 miljoner sålda lösnummer och 150 000 sålda tidskrifter.⁵⁴ Hur många som läste tidningar på 1800-talet vet vi inte. Tidningarnas upplagor var små. Användandet av flattryckspressar omöjliggjorde stora upplagor, ett par tusen var praktiskt möjligt. Priset var förhållandevis högt och avskräckte från en egen prenumeration. Delad prenumeration samt caféernas och läsrummens exemplar gjorde dock att tidningarna var tillgängliga för många fler än vad upplagesiffrorna kunde visa. Vi kan idag inte mäta hur informationen via tidningar nådde ut till allmänheten utan bara konstatera vilken information som fanns tillgänglig i tidningarna för dem som sökte upp den.⁵⁵ Längre var det svårt att läsa på kvällen då man var ledig men med introduktionen av karbidlampan och fotogenlampan och sedermera elektriciteten underlättades detta. Läskunnigheten var god då folkskolereformen 1842 föreskrev att varje socken skulle ha en eller flera skolor. De bättre bemedlade har kunnat läsa samt studera engelska såväl som andra språk långt längre tillbaka i tiden men fram till slutet av 1800-talet ägnade sig betydligt fler svenskar åt franska och tyska än åt engelska. Först efter andra världskriget blev engelska det dominerande främmande språket.⁵⁶ I och med att många läste en tidning fanns det större anledning att låta bladen styra också det dagliga samtalet: "Läste du i Tidningen?" Den positionen skulle tidningarna behålla fram till rundradions breda genombrott på 1930-talet. Tidningarna hade också en del i skapandet av städernas identitet. Varje stad med självaktning skulle ha en egen tidning och det var viktigt att den trycktes på orten vilket dock sällan innebar att den lokala rapporteringen ökade.⁵⁷

Bildhunger

Bilder var sällsynta i 1800-talets tidningar och därmed så mycket märkvärdigare än i vår tids överflöd. "Bildhunger hör till det som det tjugoförsta århundradets läsare måste lära sig förstå."⁵⁸ Bildkvaliteterna blev avsevärt bättre när träsnittet kunde börja överges till förmån för metallklichéer och fotografiskt överförda teckningar och bilder. Det var veckotidningen

---

⁵² Johannesson, 1978, s.217-219

⁵³ Johannesson, 1978, s. 171-172

⁵⁴ Lundström, Rydén & Sandlund (red.), 2001, s.22-42

⁵⁵ Limberg och Torell, 1997, s.26-28

⁵⁶ Först med grundskolereformerna 1950–1962 blev engelska ett obligatoriskt skolämne för alla barn i Sverige.

⁵⁷ Rydén, 2008, s.422-423

⁵⁸ Rydén, 2008, s. 401

som banade väg för bildens ställning i informationsflödet. Illustrationer hade tidigare inte ansetts riktigt förenliga med seriös nyhetsförmedling, men så snart tekniken gjorde dem möjliga blev de ett betydande inslag också i dagspressen och dess marknadsföring. De bidrog därmed ytterligare till dagspressens popularisering. Den veckotidning som först utnyttjade den fotografiska tekniken blev *Hvar 8 Dag* som startade 1899. Med en upplaga på nästan 100 000 exemplar blev den en stor framgång. På bilderna syns kungligheter, grevar, kammarherrar, rektorer, provinsialläkare, fabrikörer och disponenter, ingenjörer och kontraktsprostar, grosshandlare och godsägare. Bankpalats, skolbyggnader, ordenslokaler, barnsjukhus och sanatorier förevisades både exteriört och interiört. En och annan gång skymtar industrin, t.ex. Asea och Bofors. Det var den tidens offentlighet som visades upp, sådan som den tedde sig på utställningar och fester, i riksdagen och på medaljutdelningar. Det svenska dominerade men utrymme fanns i varje nummer för bilder från utlandet. Tidningen var noga med att betona att man aldrig använde illustrationsmaterial ur andra tidningar, svenska eller utländska. Som reproduktionsmetod avlöste fototypin träsnittet – men det tog tid innan autotypin sedan ersatte fototypin. Det dröjde innan dagstidningstrycket kunde utföra klichéer efter fotografi och fanns risk att bilden skulle bli suddig tecknades den istället. *Dagens Nyheter* fick sin egen klichéanstalt 1907 och *Stockholms-Tidningen* 1904. Den s.k. amerikaniseringen av svensk dagspress, att låta förstasidan innehålla enbart redaktionellt material med mer bilder började med *Dagens Nyheter* 1909 och den första landsortstidningen var *Upsala Nya Tidning* 1910. Efter 1910 utvecklas även typografin i rubriksättningen för att underlätta läsningen.⁵⁹

---

⁵⁹ Lundström, Rydén & Sandlund (red.), 2001, s.22-123

3 UTVANDRINGEN

Den europeiska massemigrationen till Amerika, som kulminerade under 1800-talets andra hälft och 1900-talets början, brukar kallas historiens största folkvandring. 33 miljoner människor emigrerade till USA varav ca 1,3 miljoner från Sverige (Sverige var fjärde största avsändarland mätt i procent av befolkningens mängden). I liten skala utvandrade de första européerna redan efter Columbus upptäckt av Amerika 1492. Under 1600-talet kom den transatlantiska utflyttningen från Väst- och Nordeuropa igång, starkt kopplad till aktiviteterna inom olika handelskompanier. Svenskar och finnar flyttade t.ex. till Delawareområdet inom ramen för Nya Sverige-kompaniets verksamhet. I och med det liberala genombrottet under 1800-talet övergav man i land efter land tidigare restriktioner mot utvandring. Särskilt under massemigrationens tidiga fas sökte många sig från religiöst och politiskt förtryck. Resten av detta kapitel kommer att ägnas åt utvandringen från Sverige.

3.1 Intensitet och omfattning

En för den framtida utvecklingen viktig pionjärutvandring ägde rum vid 1850-talets mitt främst från södra delen av Kronobergs län, södra Östergötland, Hälsingland, östra Dalarna och Karlskoga bergslag. Detta var områden som senare hade en hög utvandring. Nödåren vid 1860-talets slut orsakade en första större utvandringssvåg 1868–1869. Dåliga tider för jordbruk och järnindustri bidrog till hög utvandring under 1880-talet och första hälften av 1890-talet. En ny omfattande utvandring följde under åren närmast efter sekelskiftet. Under första världskriget var utvandringen liten. En sista stor utflyttning till Amerika kom 1923. Den sammanföll med en kraftig konjunktursvacka inom bl.a. järnindustrin. De omdiskuterade lagarna om kvotering av invandringen, som just antagits i USA, anses också ha påskyndat många presumtiva utvandrares beslut att resa. Utvandringens intensitet, dvs. antalet utvandrare i förhållande till folkmängden, varierade mellan olika delar av landet. Den var stark från delar av Syd- och Västsverige och från Bergslagsområdet och lägre från östra Svealand och från början också från Norrland. Den tidiga emigrationen före 1868 bestod till största delen av grupper av människor; familjer, hushåll, byar eller religiösa grupper. De hade flera gemensamma kännetecken: de leddes av en centralfigur och grundade gemensamma kolonier i den amerikanska mellanvästern. För den senare emigrationen var dessa av största betydelse. Den stora utvandringen skulle aldrig ha förverkligats utan dessa pionjärers banbrytande exempel och trogna kontakter med människorna hemma i Sverige. Att orter som då grundlades fortfarande finns kvar beror på folkgruppseffekten – de tidiga utvandrarnas dragningskraft på de hemmavarande landsmännen. Trots att många fortsatte västerut hade dessa tidiga bosättningar en kontinuerlig dragningskraft under hela massemigrationen.⁶⁰

Utvandringens omfattning berodde i stor utsträckning på olika bygders näringsstruktur och tillgång på arbete. Emigrationen var låg från landsbygd som låg nära expanderande städer med stort utbud av arbetstillfällen. Inflyttningen till städerna utgjorde en väsentlig del av den stora befolkningsrörligheten under 1800-talet. Många stadsutvandrare bestod av tidigare inflyttare från landsbygden. Särskilt bland kvinnorna var ett sådant mönster vanligt. Till en början var utvandring familjevis det vanligaste, och utvandrarna kom då mest från landsbygden. Med familjerna följde ofta tjänstefolk och ogifta släktingar. Successivt under emigrationsperioden ökade inslaget av ensamflyttare, och de som reste var allt yngre, ofta i åldern 15–20 år. Det blev nu vanligare att man som första destination hade tidigare utflyttade släktingar eller bekanta i Amerika. Under emigrationens första årtionden var männen i

---

⁶⁰ Ljungmark, 1992, s. 86

majoritet, men kvinnornas andel av de utvandrade ökade efter hand och översteg under utvandningsperiodens slut tidvis männens.⁶¹

Emigrationsvågen 1891 till 1893 innebar en förändring mot en mer industriell och urban emigration i Sverige som helhet. Vid denna tid hade de fria amerikanska jordbruksmarkerna (*Home steads*) näst intill tagit slut. En ny emigrantkategori blev de arbetsökande. Flera kom fortfarande från jordbruksfamiljerna men en allt större mängd var industriarbetare, hantverkare och hembiträden. Flykten från den svenska landsbygden hade nu blivit en marsch mot den amerikanska arbetsmarknaden.⁶²

Den positiva bilden av Amerika var stark under hela 1800-talet även om det negativa existerade samtidigt och ökade mot sekelskiftet. Bilden av ett samhälle byggt på jordbruk försvann då den amerikanska befolkningsbyrå 1890 meddelade att ingen mer obrukad mark fanns tillgänglig för bosättning. En bild av ett land med växande sociala klyftor, stora och växande städer och en omfattande industriarbetarklass växte istället fram.⁶³

Resan över Atlanten

De första emigranterna som reste i grupp färdades vanligen direkt från Sverige till USA med segelfartyg och det tog dem ofta 1,5 till 2 månader. Från mitten av 1860-talet blev ångbåtar vanliga och resan kunde gå från Göteborg till Hull på tre dagar, därefter vidare med tåg till Liverpool och sedan tio till tolv dagar på ångfartyg till New York, Boston eller Quebec. En kombination av kanalbåtar, flodångare och järnvägar förde de tidiga immigranterna från USA:s östkust till destinationer västerut. Från 1860-talet dominerade järnvägarna som erbjöd direktförbindelser mellan New York och Chicago med speciella emigranttåg. För många svenskar var Chicago den stora transitstationen på väg västerut men många stannade där vilket gjorde Chicago till världens andra största svenska stad. Under massemigrationsepoken var det amerikanska och engelska rederier som dominerade transporterna med svenskar, totalt ca tio olika rederier. Första svenskägda rederiet etablerades 1915. Rederierna marknadsförde sina tjänster genom agenter och ombud. Forskning visar att när väl transportmarknaden var etablerad så var rederierna för sin biljettförsäljning beroende av övriga *push-* och *pull-faktorer* i såväl avsändarland som mottagarland. Biljettpriserna steg vid stark emigration.⁶⁴

Återmigration till Sverige

Återmigration kom igång i någon större skala först efter 1880. Statistik finns från 1875 och fram till 1930 hade omkring 175 000 personer återvänt, ca 18 %. Det fanns i princip två sorters återvändare; dels de som aldrig hade tänkt stanna för någon längre tid utan tänkt sig tjäna ihop extra pengar för att investera i jordbruk hemma i Sverige och dels de som faktiskt lämnade Amerika nästan omedelbart – troligen för att förväntningarna inte infriades eller att något gick snett med att anpassa sig till ett nytt språk och ett nytt samhälle. År med hög invandring följdes av år med hög återmigration. Recessjoner och kriser 1884, 1893, 1903 och 1907 hade en begränsande effekt på emigrantarbetskraften med stora återmigrationsvågor som följd. Lönearbetarna i städerna var mer benägna att återmigrera än lantbrukarna och de bosatte sig i sina gamla socknar till hög del och inte i städerna. Två tredjedelar av de som återvände var män och de återvände i stort till sina gamla hemtrakter och försörjningar.⁶⁵

---

⁶¹ Ljungmark, 1992, s. 91-97

⁶² Ljungmark, 1992, s. 88-90

⁶³ Blanck, Dag, "Amerikabild och emigration", Christensson, Jakob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Det moderna genombrottet*, 2008, s. 270-272

⁶⁴ Ljungmark, 1992, s. 97-101

⁶⁵ Ljungmark, 1992, s. 102-103

3.2 Utvandringens orsaker

Push-faktorer

Emigrationen blev särskilt omfattande när dåliga tider i Sverige sammanföll med goda i Amerika. Detta gäller större delen av 1880-talet. Å andra sidan dämpades emigrationen avsevärt av dåliga konjunkturer i USA, som vid mitten av 1870- och 1890-talen. Genom Amerikabrev, återinvandrare och svenskamerikaner på hembesök spreds information om amerikanska förhållanden vilket bidrog till att göra den svenska emigrationen mycket känslig för variationer i den amerikanska ekonomin.⁶⁶

Missväxten är i grunden en ekonomisk faktor för den överbefolkade landsbygden. Överbefolkningen kan förklaras av bättre hälsa pga. mediciner, bättre mat och långa fredsperioder som bidrog till födsloöverskottet. Överskottet av lantarbetare jämfört med tillgång på odlingsbar mark sänkte lönerna och försämrade villkoren. För både lantbrukarna och lantbruksarbetarna var lösningen att flytta till industri- eller stadsområden eller att emigrera och skaffa egen mark att odla i USA som svenskamerikanerna talade om i breven hem. Hungersnöd och fattigdom var sällan de direkta orsakerna till emigrationen även för missväxtåren 1866 till 1868 och den stora prisnedgången på spannmål i Europa. Det som hade mer inverkan var en generell rädsla för en kris och uppfattningen att för lite hände i Sverige för att förbättra villkoren för de svenska lantbrukarna. Två mindre toppnoteringar i utvandringen 1902-1903 och 1910 kan tillskrivas kriserna i svensk industri och på den svenska arbetsmarknaden, bland annat storstrejken 1909. Klasskillnader kan ha varit en bidragande orsak. Många svenskar var övertygade om att möjligheterna att flytta upp några pinnar på den sociala stegen var större i Amerika än hemma. Andra såg sin sociala ställning gå förlorad då de från att ha varit lantbrukare med egen mark tvingades ta anställning hos andra, i industrierna eller vid järnvägsbyggena i norra Sverige. Detta ledde till missnöje och några löste det med att emigrera till USA med förhoppningar om ett liv som oberoende lantbrukare i Amerika.⁶⁷

Utvandringen som följde av storstrejken 1909 anses vara styrd utifrån politiska motiv.⁶⁸ För övrigt verkar politiskt förtryck som orsak inte ha förekommit även om vissa ansåg att emigrationen i sig var en protest mot orättvisor i Sverige som t.ex. förhastade rösträttsreformer. Motståndet mot ökad militärtjänstgöring kan ha bidragit då vissa fakta tyder på att de som emigrerade av främst ekonomiska skäl lämnade landet strax innan inkallelseordern. Religiös intolerans från svenska statskyrkan spelade en viss roll för den tidigaste utvandringen, men troligen var det mer den religiösa friheten i frikyrkorörelsen i USA som utgjorde en desto större attraktionsfaktor (*pull*).⁶⁹

Sammanfattningsvis kan man konstatera att medan alla ovan nämnda *push-faktorer* spelade en roll för emigrationen till Amerika så utgjorde ingen av dem enskilt en avgörande faktor.⁷⁰ Emigrationen oroade olika grupper i samhället, fattigvården belastades av kvarvarande familjemedlemmar sedan familjeförsörjaren gett sig av och efter 1900 kopplade företrädare för militär och jordbruk ihop emigrationen med värnpliktsdebatten för att stärka opinionen mot utvandringen.⁷¹

---

⁶⁶ Wallin, 1982, s.143-144

⁶⁷ Ljungmark, 1992, s. 80-90

⁶⁸ Blanck, 2008, s.276

⁶⁹ Ljungmark, 1992, s. 88-90

⁷⁰ Ljungmark, 1992, s. 90-91

⁷¹ Wallin, 1982, s.143-144

Pull-faktorer

Jord och bosättningar

Amerikanska regeringens främsta marknadsföringsmedel var den 1862 tillkomna lagen *Homestead Act*, som erbjöd 160 acres fri mark till varje amerikansk myndig medborgare eller till varje immigrant som hade uttryckt sitt beslut att bli medborgare. Syftet med *Homestead Act* var att attrahera nya bosättare till de stora landområdena väster om Mississippi, där vi även idag hittar vi de största svenska kolonierna. Regeringens Stockholmslegation hade av Washington fått instruktioner att gå fram med försiktighet och med alla medel undvika att reta upp den svenska regeringens anti-emigrationsstämning.⁷²

Full äganderätt fick man efter att ha brukat *homesteadjorden* i fem år, erbjudandet gällde endast en gång per person - framgången blev ofantlig. De sex månader per år som *homestead-farmaren* inte tvingades bruka jorden arbetade de ofta i gruvor, i skogen eller som rallare.⁷³

Järnvägsbolagen hade fått land av staten för att finansiera järnvägsutbyggnaden, *landgrantjord*. Från 1850-talet till 1870-talet hade regeringen avsatt stora arealer mark väst om Mississippi. Järnvägsbolagen fick ägarskap över denna mark allt eftersom järnvägsutbyggnaden fortskred.⁷⁴

Varannan sektion längs med järnvägen var avsedd för *homesteadjord* och varannan *landgrantjord* som sedan såldes. Dessutom fanns speciella skoljordar för att finansiera skolväsendet. De flesta järnvägarna hade, liksom *Northern Pacific* som var den största, erhållit mark mellan Lake Superior och Stilla Havet. För att locka emigranter erbjöd de röjning, monteringsfärdiga trähus och saluförde stängsel. Deras broschyrer och kartor fanns på flera språk och delades ut gratis i Amerika och Europa. Man etablerade goda affärsförbindelser med bland andra ångbåtlinjerna och dagspressen i Europa och Amerika. Svenskar anställdes som agenter och på järnvägens bekostnad reste de hem till Sverige för att efter ett par månader återvända som reseledare och tolkar för var sin grupp.⁷⁵

Många av de svensk-amerikanska bosättningarna sträcker sig även idag längs med järnvägarna väster om Mississippi, in i Michigan, Illinois och Wisconsin.⁷⁶

Från ca 1890 var den bästa *homestead-* och *landgrantjorden* upptagen, de sista viktiga nybyggarregionerna för lantbruk låg i de nordliga staterna Idaho, Dakota och Montana och därefter, genom etappvandringar från Mellanvästern, i Californien och Oregon. I Canada fanns fortfarande mark kvar. 1885 stod järnvägen *Canadian Pacific* färdig och öppnade möjligheterna att ta sig fram till provinserna Manitoba, Saskatchewan, Alberta och British Columbia som blev de första svenska nybygderna i Canada.⁷⁷

Åren efter sekelskiftet blev det vanligare att bosätta sig i städerna. Många bosatte sig också utanför de gamla svensk-bygderna i Mellanvästern och stora bosättningar etablerades såväl i staten Washington på amerikanska västkusten som på östkusten.⁷⁸

Arbete

Det fanns gott om arbetstillfällen både i mellanvästern (för okvalificerad arbetskraft som rallare, lantarbetare, timmerhuggare och grovarbetare) och i industristäderna österut. Lönerna var högre i väster på grund av brist på arbetskraft. En lantarbetares lön var två eller tre gånger högre än i Sverige och för snickare och andra kvalificerade yrken var skillnaden ännu större. I Chicago och Minneapolis fanns även industriarbete att tillgå.⁷⁹

---

⁷² Ljungmark, 1992, s. 91-97

⁷³ Ljungmark, 1965, s.77-83

⁷⁴ Ljungmark, 1992, s. 91-97

⁷⁵ Ljungmark, 1965, s.86-113

⁷⁶ Ljungmark, 1992, s. 91-97

⁷⁷ Barton, 1979, s.211-213

⁷⁸ Blanck, 2008, s.278-279

⁷⁹ Ljungmark, 1965, s.77-83

Amerikabrev och amerikafeber

Amerikabrev skickades till hemlandet av utvandrare i USA och Canada under och närmast efter emigrationsepoken 1845–1930. Många emigrationspionjärer satte brevskrivandet i system för att locka till fortsatt utvandring. Ofta bifogades biljetter, som redan var betalda, vilket kunde vara utslagsgivande för att en tidigare planerad utvandring skulle bli av. Under 1880-talet skedde mer än 50 % av alla överresor från Sverige med sådana biljetter. Kvinnornas överresor finansierades betydligt oftare än männens på så sätt. Brev hem samt besök i hemlandet är centrala för att förklara den uppkomst av amerikafeber som uppstod framför allt på landsbygden. I den tidiga emigrationen var brev över huvud taget och speciellt från Amerika märkligt exotiskt. De lästes upp för alla besökande och cirkulerade ute i socknen. Prästen fick läsa och om inte han lyckades blev brevet oläst. Emigranterna gav livstecken ifrån sig och meddelade de hemmavarande hur man hade det. Att skildringarna ofta blev glödande amerikapropaganda är naturligt. Enbart konstaterande att det var ungefär som man tänkt sig blev bekräftelse på att Amerika var mycket bättre än Sverige och om Amerika inte levde upp till drömmen var det lätt att rättfärdiga sitt emigrationsbeslut genom att förtiga det negativa, medvetet eller med bristande förmåga att uttrycka sig. Om avsikten var att medvetet locka över brevmottagaren till Amerika överdrevs ofta det positiva och breven var på så sätt effektivare som propaganda än annonser, broschyrer och tidningsartiklar för man trodde på avsändaren man kände.⁸⁰

I många av de gamla utvandraraktrakterna i Sverige var amerikafebern mer eller mindre inhemska och underhöll sig själv under åren 1890-1914. Att utvandra var den normala utvägen för ett stort antal svenskar som inte hade tvingande skäl att stanna kvar och för vilka Chicago eller Omaha verkade ligga närmare än Stockholm eller Norrköping.⁸¹

Emigranterna tog rent geografiskt ett stort steg när de bröt upp från sina hembygder och man kan tycka att de framstår som modiga eller äventyrliga. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att emigrationen blivit ett massfenomen. Kunskapen om och information från Amerika var stor i Sverige och med släkt och vänner redan på plats kanske inte steget över Atlanten framstod som så stort som det kan göra för oss sentida betraktare.⁸²

Guldfeber

Det första riktigt stora guldfyndet i Amerika rapporterades från Sacramentoområdet i Californien 1848 vilket ledde till att stora skaror människor drogs dit, även en del svenskar.⁸³

Guldfyndet 1896 i Klondike i Yukonterritoriet blev startskottet för en andra våg gulddetare. Det är från denna period vi känner till namn som Chilkootpasset, Dawson city, Bonanza Creek, Eldorado Creek m.fl. Nyheten om guldfynden började spridas den 15 juli 1897 då ett fartyg anlände San Francisco med gulddetare och 500 kilo guld i lasten. Till Seattle anlände ett andra fartyg den 17 juli. Rykten i mängder satte folk i rörelse norrut och för många arbetslösa tedde sig nog Klondike som räddningen. Över en halv miljon människor gav sig av och järnvägsbolagens reklam var så framgångsrik att många var övertygade om att de kunde åka tåg hela vägen till Klondike och inte bara till Seattle. Från Seattle till Skagway åkte man båt, men det fanns långt färre båtar än potentiella passagerare. Resan till Klondike var besvärlig, ca 500 kilo packning skulle behövas för att klara sig när man väl var framme vilket ledde till att man fick gå genom de besvärliga bergspassen flera gånger. Hösten 1900 var en järnväg färdig mellan Skagway och Whitehorse gränsande till Yukonfloden men redan 1898 fanns två tryckpressar i Dawson (där flödena från floderna Klondike och Yukon flyter samman) för att ge ut tidningarna *Klondike Nugget* och *Midnight Sun*. 1900 var rushen över i

⁸⁰ Ljungmark, Lars, 1965, s.86-113

⁸¹ Barton, 1979, s.211-213

⁸² Blanck, 2008, s.277-278

⁸³ Beijbom, Ulf, *Guldfeber: en bok om guldrusherna till Kalifornien och Klondike*, 1979, s.9-108

Dawson och många gav sig iväg mot Nome vid Berings sund vid Yukonflodens utlopp för att leta guld i sandstranden i några år till.⁸⁴

Nyheter om guldfynd 1849 spelade en relativt liten roll i Sverige då nyheten anlände relativt sent. Deras betydelse skall dock inte förringas då Amerika de kommande åren förknippades med ett gyllene skimmer.⁸⁵ Nyheten om guldfynd 1897 fanns i oktober 1897 i *Allers Familj-Journal* vilket jag återkommer till i nästa kapitel.

De sålde Amerika

De delstater som engagerade sig i emigrationsfrämjande verksamhet var främst de kring övre Mississippidalen med mycket ledig mark och sydstater som inte under slavtiden fått eller sökt immigranter. Målet var att locka till sig nybyggare och industriidkare för att så snabbt som möjligt utvinna naturtillgångarna och få upp staterna i ekonomisk nivå med de äldre staterna österut. Från 1880-talet och framåt engagerade sig många privata intressenter, jordförsäljare och industrier. I Minnesota hölls en pristävling om bästa statsbroschyren och den vinnande broschyren skulle utges på engelska, tyska och norska. Minnesotainvånarna fick sända in adresser till de personer i hemlandet eller i USA som skulle tillsändas broschyren. Svenskarna fick den norska upplagan då det enda skandinaviska tryckeriet var för en norsk tidning. Den norska upplagan kom 1865 och den tyska två år senare. Av stor betydelse för svenskarnas beslut att emigrera var svenskamerikanernas försäkningar om tillgång på arbete hos dem själva eller i grannskapet. Svenskamerikaner satt även på nyckelposter i industrier och förvaltning. De hade även egna motiv för sitt krav på minskade portokostnader, de ville samla släkt och vänner kring sig för att återerövra den gamla sockengemenskapen. Värdet på den egna jorden steg när fler köpare fanns till såväl mark som jordbruksprodukter.

Svenskamerikanska tidningar som *Hemlandet*, *Svenska Amerikanaren* och *Minnesota Stads Tidning* skickades till Sverige och cirkulerade bland sockenborna och lästes noggrant. Atlantlinjerna tillhörde de absolut viktigaste emigrationsfrämjarna i Sverige. Det fanns ett tiotal linjer och bland dessa *Cunard*, *Inman*, *Allan* och *Anchor*. I utskeppningshamnarna fanns deras *agenter*, främst i Göteborg. Agenten hade hand om alla ekonomiska transaktioner och i Göteborg skrevs avtal, ett utvandrarkontrakt som samtidigt var biljett. Agenterna i sin tur hade *emigrantombud* i hela Sverige i så gott som varje socken. Ombuden skulle muntligen och med reklamtryck propagera för sin atlantlinje. Övriga amerikanska emigrationsfrämjare vände sig också till ombuden för att få hjälp att sprida sin propaganda. Ombuden delade därför inte bara ut atlantlinjernas kolorerade broschyrer där de stolta atlantångarna forsade fram fyllda av all upptänkt komfort och bekvämlighet utan de informerade om den ypperliga jorden, de goda arbetsmöjligheterna och alltings förträfflighet. Ombuden var måhända den viktigaste propagandafaktorn i Sverige. Det var ombuden som kom i nära kontakt med allmänheten då de var lokala köpmän, post- och järnvägsanställda, hantverkare och hotellfolk. Ombudens verksamhet blev av mindre betydelse då agenterna blev mer allmänt kända genom regelbundet införda annonser i tidningarna. Ombuden förlorade också sitt inflytande till två andra grupper som med tiden kom att betyda mer. Det var dels de blivande emigranter som erhöll gratis överresa om de värvade 10-20 andra emigranter och dels svenskamerikaner, *yankees*, som mot gratis tur och retur resa propagerade i sin hembygd. Dessa *yankees* var bland andra före detta drängar, hemmasöner eller arbetare som inför en imponerad hemmapublik talade amerikanska. Hemvändarna överdrev och lyste, det oerhörda intresse som mötte den tidigare enkle bondpojken och i Amerika anonyma invandraren placerade ju den hemvändande i en roll som nästan krävde överdrifter och skryt. Eleganta kläder och världsvant beteende tydde på stor förbättring och Amerikas förtjänst.⁸⁶

---

⁸⁴ Beijbom, 1979, s. 109-220

⁸⁵ Ljungmark, 1992, s. 91-97

⁸⁶ Ljungmark, 1965, s.86-113

3.3 Utvandrande västernorränningar

Utvandringens intensitet och omfattning från Västernorrland följer i stort de för Sverige i övrigt men topparna är högre i början av 1890-talet, 1903 och 1909-1910. Före sekelskiftet var man mer bunden att utvandra under den varma årstiden och efter sekelskiftet är uttagen av flyttningsbetyg mer jämt fördelade mars till oktober. Den låga utvandringen innan 1890 kan vi se mot bakgrund av det gynnsamma arbetsmarknadsläget som den snabba expansionen av länets träindustricentra förde med sig. De fungerade som *ett Amerika i Sverige*. I början av 1890-talet försämrades exportkonjunkturen för sågverksindustrin och många emigrerade från Sundsvallsområdet. Sköns socken i Medelpad var en riktig emigrationshärd, 4 procent emigrerade varje år 1892 och 1893 medan riket som helhet då låg på ca 3 promille.⁸⁷

Utvecklingen från familje- till ensamutvandring skedde inte samtidigt över hela landet. I norra Sverige var utvandringen av bondefamiljer avsevärd ännu i början av 1900-talet. Sågverksägarna behövde råvaror och hade redan år 1900 köpt så många bondehemman att man på många håll fruktade att den självägande bondeklassen i Norrland skulle gå under. 1906 ingrep riksdagen med en lag som förbjöd bolag att köpa bondejord. Ett viktigt argument var den ganska omfattande emigrationen från de norrländska bolagsbygderna. År 1900 ägde sågverksbolagen t.ex. 78 % av jordbruksfastigheterna i Tåsjö socken i västra Ångermanland.⁸⁸

Emigrationen från Ångermanlands mellersta delar tar fart först efter sekelskiftet. Från Skorpeds socken utvandrar 15 promille av medelfolkmängden 1900-1904. Nu drabbas även landskapets nordöstra delar av utvandringen, särskilt träindustrisocknarna Arnäs, Grundsunda och grannsocknarna Gideå och Trehörningsjö.⁸⁹ Av de ca 50 utvandrade från Grundsunda 1910 var drygt hälften sågverksarbetare och näst intill alla var ogifta.⁹⁰

Socknen Ytterlännäs översteg 1903 länets utvandring med 114 % och rikets med 200 %. Studier av de utvandrade männen visar att orsaken inte var värnpliktsreformen utan snarare kan hänföras till sysselsättningsbrist, stora ålderskullar och goda tider i USA. Även 1909 var utvandringen från Ytterlännäs högre än länet och riket i övrigt och i statistiken dominerar unga, ogifta män ur arbetarmiljö. Emigrationen var en följd av storstrejken, svårt sysselsättningsläge och sjunkande reallöner i relation till höga levnadskostnader.⁹¹

Oroligheterna på arbetsmarknaden var troligen en betydande orsak till den relativt sena utvandringen från länet. I Gottne hade man 1907 försökt bilda gemensam fackförening för jordbruks- och skogsarbetare sedan man enats om att alla är lika i sin ställning mot kapitalet. I grannsocknen Anundsjö fastslog man 1907 att ”hästar och människor skall ha skilda bostäder i skogsförläggningarna”. Samma år diskuterades också att ge skogsarbetare fast anställning vilket inte realiserades i någon större omfattning förrän på 1940-talet. För flertalet var manuellt skogsarbete ett säsongarbete vintertid med låga löner. Arbetet utfördes ofta med vecko- eller månadsvis boende miltals hemifrån i en skogskoja medan maka och barn fick sköta om hem och djur. Flottningsarbete på sommaren var lättsammare såvida det inte bildades brötar. Sågverk, kolning av milor, byggjobb, tegelbruk och kraftledningsbyggnad gav arbetstillfällen, men inte tillräckligt. Bondgårdarnas yngre söner visste att det var äldsta sonen som skulle överta hemmanet och torpen kunde inte försörja alla torparsöner. Även flyttning inom landet – stambanans byggande och ibruktagande och järnvägs- och banvaktsarbete i Norrbotten - nämns ofta i utflyttningsböckerna för Gottne.⁹²

---

⁸⁷ Wallin, 1982, s. 139-153

⁸⁸ Norman, Hans & Runblom, Harald, *Amerika-emigrationen i källornas belysning*, 1980, s.41-47

⁸⁹ Tedebrand, 1972, s.143

⁹⁰ Norman & Runblom, 1980, s.41-47

⁹¹ Wallin, 1982, s.139-153

⁹² Lindblad, Sture & Berglund, Torsten, *De lämnade byn: en bok om emigranter från Gottnebygden*, 2005, s.18-24

4 BILDMÖTEN

I detta kapitel analyserar jag mitt empiriska material och i det sista avsnittet *Minnesbilder* lyfter jag fram exempel på bilder som jag inte analyserat närmare men som kan ha funnits i bildminnet hos den emigrationsbenägne individen.

4.1 Örnsköldsviks Allehanda

Örnsköldsviks första tidning *Ripan* kom 1877 och fanns under ett halvår och följdes av fler kortlivade tidningar. 1891 utkom högertidningen *Örnsköldsviks-Posten* (ÖP) som fick eget tryckeri i staden 1894. Som motvikt till ÖP beslöt skomakaren Anton Bylund, hans kollega Edvin Österberg och målaren August Olsson att grunda en liberal och frisinnad tidning som fick namnet *Örnsköldsviks Nyheter* (ÖN) och den trycktes första gången 1894.⁹³ Som brukligt var kom även ÖN ut med ett provnummer året innan (1894) för att locka prenumeranter.⁹⁴

Redan efter två månader hade ÖN 479 prenumeranter, en helårsprenumeration kostade 3,60 kr. Tidningen bestod av fyra sidor och utkom onsdagar och lördagar. ÖN bytte 1901 namn till *Örnsköldsviks Allehanda* (ÖA). ÖA blev en hård konkurrent till ÖP, som gav upp kampen 1951. Arbetarrörelsens språkrör *Nya Norrland* (1907-1999) och i viss mån *Västernorrlands Allehanda* har haft en läsekrets Nolaskogs.⁹⁵ ÖA är och har varit den dominerande tidningen i Örnsköldsvikstrakten.⁹⁶ Upplagan var 2500 exemplar 1903 och 5000 exemplar 1910.⁹⁷

Örnsköldsviks Nyheter 1895

1895 hade ÖN en upplaga på 800 exemplar och 1897 en upplaga på 1700 exemplar.⁹⁸ Andra tidningar annonserade i ÖN, till exempel *Sollefteå-Bladet* och *Idun*. ÖN innehåller inga bildreportage, samtliga bilder finns i annonserna. De mest framträdande är två bilder på tidningens första sida; en bild på en cirkusclown och den andra visar en karusell i reklam för ett kringresande tivoli. Nyheter om Amerika förekommer, under rubriken *Utlandet* kan vi i april läsa att:

...ett stort uteslutande svenskt nybygge skall anläggas i Nordamerika omkring 62 mil vester om Kimberley vid Northern Pacificbanan. 2 dollars per acre. blott en femtedel betalas vid köp och det öfriga i afbetalningar. omkring 60 familjer har redan anslutit sig till kolonien. Skandinaviska socialister ha grundat en jordbrukskoloni "Sunrise Social Colony" i Oconto county Wisconsin. Medlemmarna av kolonien skola ega allting gemensamt.

Den första annonsen från en rederiagent syns i april 1895. Det är *Canadian Pacific Jernvegen* med kontor på Sillgatan i Göteborg som annonserar att de kan tillhandahålla kartor och böcker kostnadsfritt samt upplysningar om biljettpolis och snabbaste ångare över Atlanten. Denna annons återkommer regelbundet fram till sommaren. *Canada Pacific Jernvegen* annonserade under samma period med en snarlik annons men med budskap att de ger "upplysningar om Jordbruket m.m.". Dessa två annonstyper går omlott under perioden april till juli. Agenternas annonsering återkommer sedan först i december och då är det agenten

⁹³ Maggis Frisk, Örnsköldsviks museum 2010-02-17

⁹⁴ Rydén, 2008, s.405

⁹⁵ Maggis Frisk, Örnsköldsviks museum 2010-02-17. Nolaskogs är en allmän benämning för området norr om Skuleskogen, det vill säga Örnsköldsvikstrakten och en bit upp in i Västerbotten.

⁹⁶ Göte Nordmar, Ångermanlands hembygdsförening 2010-04-09

⁹⁷ Information om upplaga anges i inledningen på mikrofilmen. Vidare anges att en närstående tidning är Sollefteå-Bladet som delvis har gemensamt material men i omstrukturerat skick.

⁹⁸ Information om upplaga anges i inledningen på mikrofilmen.

N.D. Ennis på Postgatan i Göteborg som framhäver Canada och Nordamerika och att man vid kontakt kan få ”sednaste underrättelser om bästa sättet att erhålla land i Canada”, ”enorma skördar 1895” och ”framgångsrika Svenska kolonier” samt ”nya kartor och böcker fritt”. I samtliga annonser förekommer illustrerande bilder på segelfartyg och dessa utgjorde bildelementen i annonserna även om det som i Ennis annonser inte handlar om att marknadsföra resan eller rederiet utan snarare fördelarna som står att finna i Canada.⁹⁹ Sannantaget finns minst en annons i varje tidning under de perioder annonseringen skedde.

Örnsköldsviks Allehanda 1901

1901 utkommer ÖA måndag, onsdag och fredag. Fortfarande kan vi se andra tidningar marknadsföra sig i ÖA genom annonsering, t.ex. *Aftonbladet*, *Westerbottens-kuriren*, *Stockholms Dagblad*, *Stockholms-Tidningen* och *Sundsvalls-Posten*. Tidningen *Idun* sprider sitt budskap genom periodvis återkommande annonser med underrubrikerna ”vårt lands förnämsta illustrerade tidning” och senare ”Glädje i hemmet året om - IDUN - Skandinavians förnämsta illustrerade familjetidning”. Med början i januari annonserar ett flertal gånger ”Den fint illustrerade och billiga Svensk Familjetidning”. Nyhetsrapporteringen från utlandet handlar om kriget i Sydafrika, nöden och översvämningarna i Italien, arbetarekonflikten i Antwerpen och nyheter från våra nordiska grannländer samt exotiska länder som Kina m.fl. Från Amerika rapporteras om president McKinley, strejk i stålindustrin, översvämning i Ohio och i ett brev till en Malmötidning har en utvandrad svenskamerikan skrivit om arbetarnas ställning på Amerikas ojämna och osäkra arbetsmarknad. Det finns än så länge inga foton utan de bilder som vi kan se visar bland annat kungligheter, presidenter, riksdagsledamöter, upptäcktsresanden och miljöer som ”Boulevardlif i Paris” – det är samtidigt offentliga liv vi får se. Bilder som rapporterar från Amerika är ibland helt fristående från artikeltext och förmedlas endast med en titel medan andra illustrerar en artikel. Bilderna i denna årgång utgörs av världens största lokomotiv, president McKinley i sitt arbetsrum, president McKinley död vid ett attentat, änkan McKinley, president Roosevelt och Mrs Roosevelt.

Bildexempel *Världens största lokomotiv* (Bild 1) visar ett tecknat lok på väg åt vänster i bild. Loket har fyra drivhjul, en lång ångpanna och drar en tender med uppstickande last men det går inte att se vad det är (troligen kol). På vagnens sida står det troligen BES SEMER fast bokstäverna är lite suddiga och det kan vara en annan text. Loket ser ut att stå still, det kommer ingen ånga från skorstenen och nedanför lokförarens hytt står en man vars längd är knappt en tredjedel av hyttakets höjd och jag upptäckte honom först då jag förstörde bilden i datorn vilket gör att jag undrar hur många som såg mannen i papperstidningen. Motivet fastställs av bildtexten som lyder ”Världens största lokomotiv. Nyligen har för Pittsburg-Bessmer-Erie sjön-järnvägens räkning i Nord-Amerika byggts ett lokomotiv, som öfverträffar alla förut befintliga i storlek. Totala vikten af maskinen ensam är 125 tons och af tendern 70, således tillsamman nära 200”. Bilden är naturtroget utförd med linjemönster som får fram pannans rundning och loket är troligen tecknat utifrån ett fotografi. Om människans storlek i förhållande till loket är ett kreativt uttryck från tecknaren sida kan jag inte fastställa, men säkert gjorde storleksskillnaden intryck (om man såg människan). Ett besök på denna järnvägslinjes hemsida med många foton på ånglok tyder på att det kan ha varit en människa i skalenlig storlek som avbildades.¹⁰⁰ Texten förankrar motivet som talar om för oss att i Amerika slår man rekord i storlek, i Amerika är det stort och mäktigt och där finns det pengar att bygga dessa rekordstora maskiner. Den lilla människan nedanför jätteloket utgör för mig det sublima i denna bild.

⁹⁹ I Johannesson, 1978 kan vi bland annat se exempel på de segelfartyg som utgjorde bildelementen i dagspressens rederiannonser, se speciellt bild 144a.

¹⁰⁰ Foto på liknande lok, se t.ex. www.rr-fallenflags.org/ble/ble-s619abn.jpg, 2010-05-07, kl.17.15

Den första annonsen från en rederiagent syns redan i början av januari. Även här är det ordet *Canada* som framhävs, underrubrikerna lyder ”Fritt Land. Fria skolor. Låg taxering. Sundt klimat.” En av agenterna finns i Kristiania och den andre agenten är N.D. Ennis på Postgatan i Göteborg som vi stötte på även i annonserna i *ÖN* 1895. Denna annons återkommer i näst intill varenda tidning fram till slutet av mars. Första annonsen från rederiet *Hvita Stjern-Linien* är i början av mars. Här framhåller rederiet sitt namn i stora bokstäver (sans serifer) och att en snabb resa till Amerika erbjuds i lägenhet varje vecka och att världens största ångare *Oceanic* tillhör detta rederi. Vid förfrågan till rederiets kontor på Drakensgränd i Stockholm kan man få turlistor, bok med upplysningar om resan och fem kartor kostnadsfritt. En engelsk språklära sänds mot 60 öre i frimärken. *Hvita Stjern-Linien* annonserar på detta sätt fram till mitten av maj då man successivt övergår till en längre annons på dryga 20 rader utöver rederiets namn i stor och fet stil. Ångaren *Oceanic* nu är överträffad av jätteångaren *Celtic* på 20 880 ton vars första resa sker från Liverpool den 26 juli via Göteborg den 22 juli. Priset är 120 kr. Rederiet marknadsför även ångaren *Cymric* på drygt 12 ton med samma biljettpris. Vidare får vi veta att rederiets alla ångfartyg har lägenheter för resa varje vecka och att ett cirkulär med tio kartor sänds kostnadsfritt förutom språkläran som kostar 60 öre. *Hvita Stjern-Linien* annonserar på detta sätt fram till midsommar. Den 12 april dyker en ny annonsör upp, *Cunard-Line*. Rederiets namn framhävs med stora versaler i sans serif och betoning ligger på resans tidsåtgång – rederiet säger sig ha Atlantrekordet ”5 ½ dag”. Sträckan Göteborg-Newyork tar ca 9 dygn och till Boston kan man åka med tvåpropellerångarna *Ivernia* och *Saxomin* på nära 14 000 ton vardera. De är byggda år 1900 och är de största som går till Boston. Vidare framhåller man sjövärdigheten ”hvars märkvärdigt stadiga gång i alla väder gör sjösjukan sällsynt, enligt passagerares samstämmiga intyg”. Plan över tredje klass, resehandbok och pris- och turlista kan rekvireras gratis från Oscar Reis på Postgatan i Göteborg eller S. Julin på Skeppsbron i Stockholm. En vecka senare, den 19 april, annonserar *Cunard-Line* med en annan annons. Ordet SJÖSJUKAN är rubriksatt i stora bokstäver sans serif och till vänster finns en svart hand eller handske med pekande finger mot rubriken – ett vanligt bildelement i dåtidens annonser. Annonsens budskap är en fortsättning på rubriken ”...på Atlanten reduceras till ett minimum, om resan sker med Cunard Liniens...”. Från september finns mer information i denna annons ”Obs! 10051 utvandrare hafva under senaste halfåret befordrats från Göteborg hvaraf 4636 med Cunard-linien”. I slutet av augusti ser vi en fjärde annonsvariant från Cunard; Atlantrekordet innehas nu med ”5 dag., 7t.,23min.” samt information om antal utvandrare som i annonstyp 3. *Cunard-Line* annonserar frekvent under april-maj samt augusti-oktober.

Den 12 april möter vi *Dominion-Linien* för första gången. Rederiets namn anges i den löpande texten och rubriken lyder med seriftypsnitt ”Biljett till Amerika” med fortsättning i löptexten ”...bör ej köpas innan man inhämtat upplysningar om hvilka bekvämligheter som finnas i 3:e klass å DOMINION-LINIENS palatsångare New-England samt Commonwelth /.../ de snabbaste till Boston, världsberömda för deras ovanligt stadiga gång äfven i stormigt väder”. Agenterna är Reis på Postgatan i Göteborg och Winge på Bredgränd i Stockholm. Annonser för *Dominion-Linien* förekommer sparsamt under drygt en månads tid.

Den 19 april är det första gången vi stöter på annonser för ”Amerikan-Linien eller Anchor-Linien”. Förutom att tala om att de reser till Amerika framhåller de även resmålen Sydafrika, Australien, Nya Zeeland och Sydamerika. Vi får vidare veta att de har tre nya jättestångare byggda 1901 med ”alla nutida bekvämligheter”. Generalagent i Göteborg är Sam. Larsson på Norra Hamngatan och E.F. Larsson på Skeppsbron i Stockholm. I denna annons finner jag för första gången telefonnummer och telegrafadress ”Bröderna Larsson”. Brodern Larsson i Stockholm annonserar själv några gånger under september med en betydligt förlängd annons där han dels poängterar att de flesta platserna nu är bokade för september och början oktober och att det hädanefter är nödvändigt att sända 20 kr i handpenning för att få en biljett. Halva

annonslängden upptas dessutom av exempel på personer som köpt resa under september ”Bland de många bemärkta personer som af mig köpt biljetter för resan till Amerika September månad må nämnas: Biskop von Scheele med Biskopinna, Theologie Doktorn Pastor L.G. Abrahamson från Chicago...”.

Sammanfattningsvis så ser vi inga av ovanstående annonser under perioden novembermars och inte heller under högsommaren. Fem olika annonser förekom intill varandra i samma spalt i ÖA den 13 maj vilket är flest antal samtidigt i en tidning under detta år.

Örnsköldsviks Allhanda 1909

1909 är utgivning fortfarande måndag, onsdag och fredag. Tidningen består av fyra sidor med sju spalter i början av året och åtta i slutet. En helårsprenumeration kostar 2.75 kr. Annonser från andra dagstidningar tycks ha minskat men finns för tidningarna *Dagen*, *Idun* och *Allers*.

Bilder är fortfarande sällsynta men förekommer och då främst teckningar, t.ex. av kända personer som Strindberg, Darwin och Sven Hedin, kommunalmän, stadsråd, nobelpristagare och medlarna i den stora konflikten. Personerna är avbildade i bystformat och bilderna är en spalt breda. Bland övriga bilder finns den 22 januari Sven Hedins landstigning och den första oktober en bild på den amerikanska flaggan på Nordpolen. I februari syns de första fotoåtergivningarna som är en spalt breda – en kommunaltjänsteman och en jubilerande barnmorska. Barnmorskans bild finns under rubriken *Åldringar* och under denna återkommer fler bilder under året på äldre och bemärkta personer i Örnsköldsvik med omnejd. I tidningen från den första oktober finner jag de första foton. Fotograferat är Örnsköldsviks nya kajanläggning, det nya rådhuset som skall invigas dagen därpå och de två arbetsledarna. Fyra relativt stora foton som täcker tre spalter i bredd.

Som bildexempel väljer jag att undersöka teckningen *Vid Nordpolen. Den amerikanska flaggan hissas vid polen. Ur Örnsköldsviks Allehanda 1909-10-01* (Bild 2). Under en nästan enhetlig himmel utförd som horisontal överskärande sgraffering och övergående i korssgraffering närmast mark syns till vänster i bild en igloo (vars ingång är mycket liten), amerikanska flaggan och två människor. Till höger en mörkt tecknad siluett som jag inte kan tyda, kanske är det en påle och en släde. Förgrunden utgörs av ett linjespel i olika riktningar med flera kala vita fläckar, som snö i högar runt igloon. Bilden är relativt självständig men förankras ytterligare av texten som låter oss veta att det handlar om Nordpolen och genom upplysningarna att bilden tillkommit efter ett foto av dr Cook så får den en viss dokumenterande roll. Den stora exotiska världen kommer med denna bild till Västernorrland. Bildtexten låter oss veta att bilden också varit ”reproducerad i L’illustration och i Newyork Herald”. Denna bilds dragningskraft på tidningsläsaren tror jag inte kan överskattas. I Amerika finns det pengar och möjligheter att skicka människor på expeditioner till nordpolen, troligen finns då också pengar och möjligheter till annat, kan man tänka.

Bland den negativa rapporteringen från Amerika kan vi läsa om rashatet mellan vita och svarta i North Dakota, om en fruktansvärd snöstorm som blockerar järnvägar, om olycksfallen i järnbanedrift och stålföretag och att man i Amerika gör fläsk av sjuka djur trots veterinärmyndighetens stämpel. Vidare har Niagarafallen tystnat på grund av en nordostlig vind och det förekommer vit slavhandel i Chicago där tre svenska flickor försvunnit.

Bland den positiva rapporteringen från Amerika läser jag om att alla amerikaångare skola ha trådlös telegraf, om trådlös telegrafi som fritidssysselsättning bland ”newyorkska miljonärssöner”, om Roosevelt och om ett järnvägsrekord New York – Chicago. Under rubriken ”En amerikansk dom. Till alla fästmörs glädje.” finner jag att man i Amerika avgjort en tvist mellan far och dotter i domstol till skillnad från inom hemmets fyra väggar i det ”efterblivna” Europa. Domstolen dömde till dotterns favör och tillät henne att sitta i fästmannens knä och inte som fadern ville, att ”domaren skulle ge dottern och hennes tillkommande en högtidlig förmaning”.

Om emigrationen och förhållanden i Sverige skrivs det också en hel del. Text den fjärde januari som en varning till emigranter där en korrespondent skriver från Amerika till Nationalföreningen mot emigrationen. Den 18 januari anger Gustaf Sundbärg att man ser en betydligt minskad emigration 1908, troligen minst på 40-talet år.¹⁰¹ Orsakerna sägs vara de dåliga tiderna i Amerika som accentuerats genom presidentvalkampanjen och ej de dåliga tiderna här hemma. F.ö. noterar man ett invandringsöverskott från Norge. Den 24 mars rapporteras om att ett stort antal svenskar går sysslolösa i olika delar av Amerika och att sågverksrörelsen i Husum norr om Örnsköldsvik läggs ner. Den 14 april får vi veta att emigrationen växer och den 19 april ser vi en insändare om "Det Sverige som reser." Insändaren fruktar att bli betraktad som opatriotisk då han skriver att ett "...20-tal unga, friska personer har rest för att söka den utkomst i jorden som fädernejorden ej kunnat bjuda dem". Den 16 juni får vi veta att världens dyraste bulldogg anlant till New York med *Hvita Stjern-Liniens* ångare *Teutonic* och i samma tidning om kolonisationsplanen för Norrland som skulle kunna ge tusentals nya jordbrukarhem.¹⁰² Den 7 juli rapporteras från Adrian Molin och Nationalföreningen mot emigrationen att utvandringen stigit mindre i år än tidigare, visserligen har den som tidigare stigit vid sommarens ingång men på en lägre nivå. Orsaken anges vara att "arbetsmarknaden ännu icke stadgat sig i Amerika, där tiderna äro dåliga samtidigt som god skörd hemma föregående år". Den 27 oktober finns en stor artikel: "Förhindra massutvandringen – Ett behjärtansvärt upprop – Nationalföreningen vädjar". ÖAs redaktion instämmer i uppropet och en insamling till självständiga jordbrukarhem dras igång. "Prins Eugen och drottning Sophia skänker tusentals kronor." Under november finns flera mindre artiklar som handlar om lockouten som hotar driva allt större skaror i landsflykt, om ovanstående insamling samt en insändare om Amerikafebern – man skär inte guld i Amerika.

Rederi- och agentannonserna är fortfarande många men ändå färre än 1901. 15 januari annonserar generalagenten Johansen i Tronhjem att *Anchor Linie* är den billigaste linjen till Amerika med tre stora fartyg. *Anchor Linie* framhävs i rubriken i feta och skuggade serifer som för mina tankar till Vilda västern.

Som exempel på rederi- och agentannons väljer jag att studera en annons från Firma Bröderna Larsson & Co på Skeppsbron i Stockholm från den 15 februari (Bild 3). Denna firma annonserar ett flertal gånger februari till maj med rubriken AMERIKA-RESANDE i stora sans-serifer i fet stil där bokstaven A i Amerika är allra störst följt av "merika i mellanstorlek och "resande" i minst storlek. Detta "A" framträder gentemot andra annonser på den sju-spaltiga sidan. Den löpande texten i serifer framhåller bekvämligheten hos linjerna Anchor, Amerikan, Dominion och White Star samt att agenten erbjuder lägsta tänkbara pris och dessutom är ende svenske generalagent för resor till Sydafrika. White Star-Dominon har nya ångare till Canada poängteras det. Och texten fortsätter med *Obs!* i stor stil att Kungliga Vendes Artilleriregementes musikkår på 30 personer köpt biljett via honom. Om man vill resa med samma tur skall man genast sända 10 kr i handpenning för resa i tredje klass och 30 kr i handpenning för resa i andra klass.

Generalagent Gerh. Dahl i Tronhjem annonserar flera gånger februari till maj. "Till Canada och de Förenta Staterna erhålles den bästa resa med Hvita Stjern-Liniens nya jätteångare Larurentic och Megantic". Inte förrän i november finns sen fler annonser för resa till Amerika. Det är generalagenten Rich. Solem i Tronhjem som med rubriken "Amerikaresande" annonserar för *Allan-linjen* som den välkända, säkra, största, äldsta och mest anlitade linjen på Canada. Om man skriver till agenten sänder han gratis handbok med illustration och engelsk tolk, prislista, karta m.m.

---

¹⁰¹ Gustav Sundbärg var den tidens främste befolkningsstatistiker och ledde arbetet med Emigrationsutredningen 1907-1913.

¹⁰² Mer om kolonisationsplanen finns att läsa i Anna Lindkvists avhandling *Jorden åt folket* från 2007.

4.2 Allers Familj-Journal

I *Allers Familj-Journal* från olika årgångar noterar jag att framsidan oftast består av en helsidesbild och att helsidesplanscher förekommer inne i tidningen, ibland kolorerade. Motiven är ofta dramatiska och spektakulära som exempelvis exotiska miljöer, infödingar, fartygs- och tågkollisioner och sydpolsfarare. Även mer informativa eller välbekanta motiv som städer vid de nordliga italienska sjöarna, husdjur och barn, mytologi och naturvetenskapens upptäckter och nya tekniska uppfinningar finns i riklig mängd. Från att illustrationerna 1897 till största delen varit xylografiska eller litografiska reproduktioner från fotoförlagor, oljemålningar eller ur fantasin är de allra flesta verklighetsbaserade bilder återgivna som just foton 1909. En förskjutning av metod för bildreproduktion skedde alltså under dessa år. En annan iakttagelse är utlandsrapporteringen i bilagan *Från alla land*. 1897 var det en bilaga som följde med varje nummer och omfattade 4 sidor, nästan hälften av det totala antalet sidor och med till största delen utländska nyheter. 1909 har bilagan minskat ner till två sidor, varav enbart svenska nyheter finns på första sidan. Tidningen utkom i format ca A3 med 52 nummer per år. I innehållsförteckningen anges sex fasta sektioner: I: Ur livvet och naturen, II: Romaner och berättelser, III: Dikter, IV: Illustrationer utan text, V: Humoristiska teckningar, VI: Småplock, tänkespråk. Någon typ av kolorerad plansch över hela mittuppslaget var vanligt. Samtliga årgångar jag studerat innehöll ett rikt bildmaterial i form av teckningar, xylografier, litografier och foton och mer eller mindre varje text är knuten till en eller flera bilder.

Allers Familj-Journal 1897-1899

1897 är tidningens 21:a årgång och den kostar 10 öre per lösnummer eller 5 kr för en årsprenumeration. Årgången innehåller ingen reklam från rederier eller agenter men med jämna mellanrum återkommer en liten textbaserad annons med rubriken "Lär Eder Engelska" - för 80 öre kan man skicka efter en häftad lärobok i engelska av Dr. C. A. Flügel.

I nummer 10 förekommer en teckning över en kyrka som ser liten ut i jämförelse med omkringliggande skyskrapor, texten talar om "amerikanska jättebyggnader". I följande nummer finns en svart-vit helsidesplansch som enligt bildtexten visar "hos lanthandeln i fjärran västern". Under den återkommande rubriken *Från vetenskapens och uppfinningarnas värld* visas hur det är att resa tåg med *Nordpacificbanan* i Canada. Vi får se hur det ser ut i restaurangvagnen, salongsvagnen och i köket. Tidningens kolorerade plansch föreställer ett romantiskt ishavslandskap i skymningens färger blått, gult och rosa och bär titeln "Vid Grönlands kust". Planschen åtföljs som brukligt av en tillhörande artikel. Vidare får vi se ångare på Hudson-floden och höra talas om ett Atlantrekord. I nummer 42 den 17 oktober finns en längre artikel om guldfyndet i Yukon-området. Artikeln består av text och fyra bilder, sammanlagt nästan en hel sida i bilagan. Bilderna visar guldgrävare som tar rast längs vägen, hur man tar sig över ett vadställe och guldgrävarens avresa från San Francisco. Den fjärde bilden har titeln *Seglats på Yukon-floden* (Bild 4) och den har jag valt att undersöka närmare. Texten inleds så här:

Det nya gulderlandet. Ordet *guld* har alltid utöfvat en magisk verkan på människornas barn. Allt hvad de önska sig af denna världens härligheter ligger gömdt under det lilla enkla ordet. När det därför blifvit känt, att det någonstädes högt uppe i Nordamerika i flodbäddarna ligger gömdt så mycket guld, att man blott behöfver buga för att komma åt det, är det icke underligt, att man på ställen, där anblicken af den ädla metallen icke är så vanlig, spetsar öronen och med intresse lyssnar till alla de rosenröda skildringarna af det förlofvade landet.

Texten fortsätter att beskriva omväxlande hur osanna ryktena är samtidigt som man också talar om hur guldet upptäcktes och vilka två vägar man kan resa för att komma till

”guldlandet”. Antingen reser man till Juneau City vid Stilla havets kust och därifrån vandrar ca 80 svenska mil genom ödetrakter fram till floderna eller så väljer man att resa med ångare ”uppåt Yukonfloden ända till guldlagren” vilket är ett mycket dyrare sätt. I artikeln fortsätter man uppräknningen av det svåra livet i det polarlika klimatet; många omkommer på resan, bristen på de dyra livsmedlen är stor och så många konkurrerar redan om guldvaskningen att det inte finns stort hopp för nykomlingar. Det är ”det vildaste vågspele” att bege sig på den långa färden om man inte är ”både förmögen och ovanligt kraftig”. Några rader senare avslutas artikeln med att informera om att kvinnorna nu organiserat sig för att kämpa med männen om den ”dyrbara guldsanden”. ”En trupp på 60 unga, starka kvinnor har redan afgått från Newyork, och framemot våren skola fler följa efter. Finna de tappra kvinnorna icke guld, så finna de kanske män, och det är ju ej heller att förakta”. *Seglats på Yukon-floden* visar ett storslaget landskap med höga snöklädda bergstoppar i mellan- och bakgrund. I förgrunden syns två ångare och två mindre båtar på en stilla vattenyta. Röken efter ångarna ligger horisontalt efter dem vilket kan indikera att farten är betydande men inga rörelser eller krusningar syns i vattenytan. De mindre båtarna ser mer ut att ligga stilla, kanske metar man. Ett vitt fält syns som en bred väg från bergen rakt ner till vattenytan. Kanske är det en glaciär som rinner ut i floden Yukon? Min tolkning av titeln och ordet ”seglats” är en förnöjsam båtutflykt. Förutom att befästa bildens motiv kanske man med titeln faktiskt avser uppmärksamma läsaren om det mer komfortabla och vackra alternativet. Att visa tärda människor på en vandringsstrapats tror jag inte var tänkbart, denna information fick texten stå för själv.

1898 fortsätter *Allers Familj-Journal* i samma anda. Spektakulära naturscener med sjöodjur, jättefördämning på Irland och dramatisk plansch som visar hur det kan gå till på havet i snöstorm. Niagarafallen får återigen uppmärksamhet bland annat i en plansch som enligt titeln visar den ”största istapp i världen” reproducerad ”efter ett foto av Underwood & Underwood i New York”. Nya ”jättehotellet” Astoria i New York finns att se fotograferat och man säger att ”elegans och komfort hvarom våra fäder icke ens kunna hafva drömt. »Nya världen« går här liksom så mycket annat i spetsen”. Av bilden att döma kan vi förstå att hotellet verkligen är gigantiskt då människor och häst och vagn ser ut som små myror som rör sig i gatubilden med hotellet som fond. Landskapet i Amerika fortsätter att imponera och på en helsidesplansch i gråskala ser vi ur godperspektiv en grupp på sex vuxna människor stående högt på en klippa. De blickar ut över ett mäktigt landskap med höga berg och djupa dalar, *Glacier Point i Yosemite-dalen i Kalifornien*. Denna dal sägs vara ”ett av de sevärdaste ställena på jorden”. Vilka drömmar och fantasier kan inte dessa bilder ha väckt hos de blivande emigranterna!

I nummer 5 och 19 får vi veta mer om Klondike och båda artiklarna finns i bilagan Nytt från alla land. Artikeln i nummer fem upptar nästan hela första sidan på bilagan. Enligt texten visar teckningarna ett porträtt på *Klondykes förste läkare*, *Utanför en rakstuga i Forty-mile*, en *Vårångares ankomst till Klondyke*, ett *Värdshus i Dawson City* och *Guldgräfvare rustade för hemfärd*. Tidningen poängterar att de nu presenterar fotografier tagna på själva platsen och inte fantasirika skisser som tillkommit genom hörsägen flera hundra mil från guldfälten. Fotografierna är tagna av amerikanen Veazie Wilson som ”var en av de första som hittade till Klondyke- och Yukonflodens guldlager”. Han har nu sänt en fotosamling ut i världen och *Allers Familj-Journal* har valt ut de som ”säga mest om innevånarnes lefnadssätt, och det är den fördelen med dessa liksom med alla andra fotografier, att de icke ljuga. Man ser af våra teckningar, att förhållandena åtminstone icke *alltid* äro så förtviflade som det af många berättelser framgår”. Texten låter oss veta att där det för inte länge sedan var ödemark har det nu vuxit upp en stad med 4 000 – 7 000 invånare med värdshus, snickare, skomakare, smeder, barberare och snart kommer även den första läkaren, en dansk man. I bilden *Från Klondyke: Vårångarens ankomst* (Bild 5) syns en ångbåt ligga vid kaj. Det är människor ombord på

båten och många människor på kajen. Röken ur skorstenen vittnar om att båten fortfarande har ångmaskinen igång. Texten talar om för oss att den lilla flodbåten för med sig den första provianten, hälsningar från de där hemma och inte minst ett lass nya lycköskare. I denna artikel betonar man starkt fotografiet som sanningssägare och dess dokumenterande egenskaper. Fotot mer än illustrerar texten – med avsikt att avbilda ett sant skeende lockar (eller lurar) den även med en bild av en civiliserad värld med människorna på kajen

I nummer 19 är det lapparna och andra nordskandinaviska folk som står i centrum. De säjs vara de mest lämpade att trotsa de strapatser som vistelsen i Alaska, Klondyke och Dawson City utsätter guldgrävaren för då de hela sitt liv har levt i samma klimat som Alaskas. En bild föreställer några människor med hundar och hundslädar i ett öppet snötäckt landskap med skog i bakgrunden. Bildens titel är *Från lapparnes färd till Klondyke: Hundslädarena gå öfver den frusna Yukon-floden*. Måhända kunde en och annan västernorrslänning känna släktskap med lapparna för i artikeln kan vi läsa hur väl lämpade lapparna är att ta sig fram i Alaska då de är ”trogna med en högnordisk vinters stränghet”:

Denna första karavans marsch öfver den is betäckta Yukon-floden och upp genom det förfärliga Chilkoot-passet, öfver ismassor och genom snöökknar var en stor händelse i Amerika, och engelsmannen *lord Lousdale*, som följde med expeditionen, har i engelska och amerikanska tidningar publicerat en serie fotografier, tagna på vägen. Vi återgifva en af dessa bilder /---/ Såsom ett bevis på de stora chanser dessa förnöjsamma, flitiga och härdade människor hafva framför andra guldgrävarne, kan nämnas, att på vägen dog af hela den 156 människor stora karavanen blott ett litet sjukligt barn. Alla de andra kommo friska och muntra till Klondyke, hvarest de strax togo itu med att afsticka sina »camps« och gräfva guld.

I bilagan Nytt från alla land från 1899 får vi se ett foto på världens största ångare *Oceanic*, en teckning som visar den minsta järnvägen och ett foto på hotell Windsor i New York före dess brand. En teckning visar en hängbro över Niagarafallen och i tre tydliga foton får vi se hur hus och en kyrka transporteras på hjul, titeln berättar om hur man flyttar hus i San Francisco. Bilder som visar skyskrapor fortsätter att fascinera och i en serie fyra fotografier kan läsaren följa uppförandet från ett tomt skelett till en färdig skyskrapa.

Allers Familj-Journal 1909

1909 innehåller tidningen 14 sidor. *Skandinavien – Amerika Linie* annonserar för en snabb resa på 9 dygn från hamn till hamn, men vilka hamnar anger man inte. Annonsen illustreras med ett tecknat ångfartyg där röken breder ut sig näst intill vägrätt efter fartyget, som ett tecken på snabb framfart. De allra flesta bilder är foton och i de fall det fortfarande finns teckningar eller xylografier så visar dessa motiv ur fantasin eller mytologins värld. Rapporteringen från utlandet har minskat och bland utlandsnyheterna får Europa en mer framträdande plats. För övrigt finns i tidningen mer handarbete och mönster, modekrönikor och frisyrrer. Fotona visar exempelvis katastrofen i Messina, luftskepp, sågverk och flottning i Norrland, äventyrare som Shackleton och Sven Hedin, syd- och nordpolsexpeditioner, flygfarkoster, tågstationer och tunnelbanor och tekniska uppfinningar som exempelvis den trådlösa telefonin. Vidare finns bilder på storstrejken och ett foto på Adrian Molin i cirkulär ram. Molin framhålls som sekreterare för Nationalföreningen mot emigrationen och uppges på några dagar ha lyckats samla in över 100 000 kr till de svenskar som blivit arbetslösa genom lockouten och storstrejken. På en framsida till ett novembernummer ser vi en bild, utförd efter en teckning, när Dr. Cook fotograferar Nordpolen. I mellangrunden syns två medhjälpare och en igloo på vilken den amerikanska flaggan är hissad. I tidning nummer 27 finns ett foto tagit på två män i en upplyst och spegelförsedd tågupé. Den ene läser tidningen och den andra telefonerar. ”Time is money – en »kontorslokal« med skrifmaskin och trådlös telefon i lyxtåget mellan Chikago och New-York” får vi reda på i förklaringen till bilden.

Som exemplifierande nedslag vill jag här lyfta fram *I pannrummet på en oceanångare*, ur tidning nummer 9, (Bild 6). En tecknad helsidesplansch i varm sepia-ton visar fem män hårt arbetande i en fabrikslik miljö. En av dem använder ett långt spett och ser ut att raka ur innehållet ur en av flera runda behållare. Det ser ut som eld eller värme sprider sig från vita lågor på golvet. En annan man kommer med en skottkärra fullastad, troligen med kol. Det ser smutsigt, varmt, tungt och lite farligt ut. Titeln förankrar bilden då vi av den får vi veta vilken miljö bilden vill illustrera. Motstående helsida visar ett mjukt tecknat portätt av ett lockhårigt litet barn hållande i en hundvalp. Kontrasten kunde inte varit större.

Sammanfattningsvis visar *Allers Familj-Journal* bilder och texter som ger en ljus bild av Amerika, med några undantag i texten. Det är det spektakulära som lyfts fram; det extra stora eller pyttelilla, det snabba, tunga eller äventyrliga som vi inte eller gör hemma i Sverige. Möjligheternas land visas i bild, svårigheterna uttrycks i texten.

4.3 Rederibroschyren

Bland materialet i klassningen emigrantguider i Kungliga bibliotekets arkiv är många broschyrer från de rederier eller agenter som jag redan visat gjorde reklam i *ÖN* och *ÖA*. De flesta rederibroschyren är digitaliserade. Utifrån KB:s arkiv kan jag dock inte dra några slutsatser om de har samtliga rederiers broschyrer eller årgångar eller hur stora upplagorna var. Flera rederier tillsammans finns i samlingsbroschyren utgivna av agenterna. Eftersom jag redan i analysen av *ÖN* och *ÖA* visat att *Hvita Stjern-Linien* (White Star Line) förekom frekvent i agenternas annonsering och det faktum att min farfar reste med det rederiet 1909 har jag valt att närmare studera det rederiets senaste broschyr i mitt tidsintervall och då speciellt text och bild från tredje klass, den klass som min målgrupp troligen reste med. Broschyren är från 1907 och heter *Hvita Stjern-Linien: regulier ångbåtsförbindelse emellan Göteborg-Newyork, Göteborg-Boston*.¹⁰³ Men först, en resumé över vilka övriga rederibroschyren som finns i arkivet och hur deras material ser ut.

Cunard-Line finns från 1871 men innehåller inte något direkt bildmaterial förrän ca 1914 då broschyren är på 28 sidor och innehåller såväl svartvita foton som kolorerade teckningar.

Amerikan-Linien har redan i agentens 44-sidiga broschyr från ca 1892 med bilder (troligen utförda som xylografier) som föreställer linjens olika fartyg samt interiörbild (troligen träsnitt). Rederiets egen broschyr från 1894 har endast ett fartyg ritat på framsidan. 1899 har agenten Samuel Larsson givit ut en 4-sidig broschyr skrivit ett *Öppet brev till från Amerika återvändande svenskar med Amerikan-Linien* där fartygsbild finns men endast på framsidan. I rederiets två 4-sidiga broschyrer med nya stålångare från 1901 finner jag endast en fartygsbild, men noterar att i prislistan anges att pris för tredje klass biljett är lika under hela året medan resa i andra klass har ett lägre pris oktober - juni. 1902 års broschyr är i liggande format på 36 sidor varav 22 helsidesbilder. Så gott som samtliga är efter foton och de visar fartygens matsalar, rökrum, damsalong, hytter och promenaddäck för andra och tredje klass samt en vy över Stockholms slott.

Dominion-linien kan vi läsa om från 1881. I broschyren på 36 sidor från 1898 *Dominion-linien underhåller med sina förstklassiga post- och passagerareångare* finns 22 helsidesfoton på olika ångare samt interiörbilder även från första klass: matsal, promenaddäck, trappuppgång från första klass matsalong, bibliotek och lärum, skafferier (köket), rökrum, hytter, rak- och frisersalong. Detta är enda broschyren jag hittar med bilder från första klass. 1899 utgör 19 av 28 sidor helsidesbilder, men ingen bild från första klass. 1903 är 15 av 40

---

¹⁰³ Broschyren är digitaliserad och internetadressen är urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:repos-1014

sidor bilder, en blandning av teckningar och foton. Fotona har främst använts till interiörbilder (utom hytterna) samt till flera av ångarna.

Hvita Stjern-Linien

Hvita Stjern-Liniens första broschyr är fyrsidig och heter *Förteckning öfver första årets resor med Hvita Stjern-Liniens båtar från mars 1871 till mars 1872*. Framsidan pryds av ett tecknat skepp. Den åttasidiga broschyren från 1890 visar rederiets röda flagga med vit stjärna på framsidan, i övrigt endast text. 1901 har framsidans flagga bytts ut mot ett svartvitt fartyg, dock sägs inte vilket. 1902 har broschyren ökat till 12 sidor varav den sista sidan visar ett fartyg, men inte heller här anger man vilket. 1911 är *Hvita Stjern-Liniens* broschyr åter i liggande format, 74 sidor tjock med drygt 20 helsidesbilder och några med kombinerad text. Många av helsidesbilderna är kolorerade medan sidorna med text och bild tillsammans har svartvita bilder. Det är i denna broschyr som fartyget *Titanic* presenteras för läsarna.

Broschyren från *Hvita Stjern-Linien* 1907 är på totalt 70 sidor varav 18 kolorerade helsidor (6 av dem visar fartygen i lugna vatten, 1 karta, 5 andra klass bilder, 6 tredje klass bilder) förutom kulör framsida och baksida. Som ett slags sidhuvud på varje sida löper reklamtext med fartygens namn och beskaffenhet. Denna text har ingen koppling till respektive sidas innehåll utan lever sitt eget liv. Innehållsförteckningen anger följande innehåll: *Hvita Stjern-Liniens ursprung, Första klass, Andra klass, Tredje klass, Den nya routen Southampton-Newyork, Göteborg-Newyork, Göteborg-Boston, Baltic, Adriatic, Celtic och Cedric, Oceanic, Arabic, Teutonic och Majestic, Republic, Cymric, Hvad passagerarne säga, Hvad pressen säger, Tredje klass passagerares matsedel, Förenta Staternas invandringslag, Att beakta (viktiga underrättelser för passagerare), Hvita Stjern-Liniens flotta. I Hvita Stjern-Liniens ursprung* får vi veta att rederiet är svenskarnas favoritlinje och i tävlan med andra rederier står de i första ledet samt har en historia före 1867 då de transporterade gulddetare till Australien med segelfartyg. Den "luxuösa första klassen" och "komfortabla med mindre påkostade andra klassen" beskrivs på 4 rader vardera medan resan i tredje klass framhålls på två hela sidor i nästa kapitel där man säger att det är väl känt att rederiet har "speciell omsorg" för sina tredjeklasspassagerare och "afseende å bekvämligheter för denna klass hittills oöfverträffade". Hytterna är vidare väl ventilerade och uppvärmda på den kalla årstiden samt har elektriskt ljus och är försedda med "järnsängar, tvättställ, spegel, klädhängare, vattenkaraff med glas" och sängkläderna byts för varje resa. Det finns även särskilda lärum, rökrum, bad- och toalettrum. Promenaddäck finns med soffor och stolar och den goda och rikliga kosten intas "vid rena och ordentligt dukade bord och passagerarne hafva sin egen svängstol och behöfva ej sitta hopträngda å långa bänkar, som fallet är å en del andra ångare". Vidare betonar man matsalens och kökets renlighet och de skandinaviska kockarna, läkartillsyn varje dag och att det på varje ångare finns ett väl inrett sjukhus. Svenska passagerare betjänas av svenska uppässare och reser i sällskap med landsmän "från den tid de lämna hemmet tills de anlända Newyork eller Boston, där de mötas af svenska tjänstemän, som äro i Hvita Stjern-Liniens tjänst". I kapitlet *Den nya routen Southampton-Newyork, Göteborg-Newyork, Göteborg-Boston* beskriver man flytten av hamn för några ångare från Liverpool till Southampton som en "af de viktigaste händelser i världstrafikens historia". Varje onsdag från den 5 juni 1907 kommer t.ex. *Adriatic* som är "den största och den nyaste" ångaren att avresa från Southampton istället. Lika viktigt som att ha de största och snabbaste fartygen är det betydelsefullt att "hafva den kortaste och rakaste vägen". Southampton sägs ligga mitt i trafiklinjen mellan de båda världsdelarna och den nya dockanläggningen beräknas kosta över nio miljoner svenska kronor och ångarna kan lägga till direkt vid kaj då man med den nya dockan inte är beroende av tidvattnet. Med start på sidan 8 och 12 sidor framåt beskrivs ångaren *Baltic* från 1904 i lyriska ordalag och man citerar diverse tidningar och passagerare

som berättar om fartyget och resan över Atlanten. *Adriatic* kommer att vara färdig 1907 och beskrivs på sidan 20 som den nyaste ångaren där rederiet ”själf helt nyligen slagit sitt eget rekord”. *Adriatic* överträffar *Baltic* i storlek och hastighet och kommer att ”öfverträffa alla hittills byggda ångare med afseende på bekvämlighet för alla klassers passagerare”, den skall inneha världsrekordet. ”Första klass blir luxuöst inredd med hela små våningar, bestående af sängkammare, salong och barrum m.m. Andra klass blir äfven ganska luxuöst inredd. För denna klass är inredd en komfortabel matsal som rymmer 240 personer vid borden och det finns smårum för ogifta personer och familjer.” Rederiet säger sig ha en speciell omsorg för tredje klass passagerare med slutna hytter för 2, 3, 4 och 6 personer för svenska passagerare och täckt promenaddäck som kan användas i stormigt väder. Med Marconi-telegraf och undervattenstelegraf står man ständigt i förbindelse med land vilket ökar fartygets säkerhet. Vidare slår man på än större och säger:

Flera nyheter förekomma å *Adriatic*. Servering kommer att anordnas i restaurantstil vid åtskilliga småbord. En större musikorkester kommer att konserter middagarna och aftnar. Gymnastiksal är inredd och försedd med alla nutida gymnastikapparater. Elektriska hissar finnas emellan de olika däckerna.

I följande kapitel fram till sidan 48 fortsätter beskrivningar av de olika fartygen och deras bekvämligheter följt av uttalanden från passagerare och press där rederiets ångares förträfflighet bekräftas även på vintern och i hårt väder (ingen sjösjuka!) samt beskrivning av veckomatsedeln för tredje klass passagerare. På det hela taget finns ingen information om destinationerna annat än vilka lagar som gäller för invandring och vilken hjälp resenärerna kan förvänta sig av rederiet vid ankomsten. *Hvita Stjern-Linien* marknadsför sin fartygsflotta och resan, inte några destinationer. Som exemplifierande nedslag väljer jag att vidare undersöka bilderna *Karta öfver rutten Sverige-Amerika* (s.10), *Oceankolosserna Adriatic och Baltic* (s.9), *Tredje klass: Sofrum för 4 personer* (s.40) och *Tredje klass: Matsal* (s.38).

På *Karta öfver rutten Sverige-Amerika* (Bild 7) med sidhuvud ”R. M. S. CEDRIC” är rederiets rutter markerade i rött på grafiskt enkel kartbild som spänner från östra Amerika (bildens vänstra kant) till västra Sverige (bildens högra kant) samt i höjdled från Philadelphia-Paris i söder (bildens nedkant) till mellersta Norge i norr (bildens övre kant). Länderna är gula mot en ljusblå botten och Amerika, England, Sverige och Tyskland är namnsatta samt ett antal städer även i Norge, Danmark, Frankrike och på Irland. Mitt första intryck är att Atlanten krympt till blott ett sund mellan Newfoundland och Irland samt att Southampton i södra England ligger på samma breddgrad som Boston. Vid en jämförelse med en kartbild i Van der Grintens projektion finner jag att fågelavståndet Southampton-New York är drygt fyra gånger avståndet Göteborg-Southampton medan det på rederiets kartbild avbildas som drygt 2 gånger. Dessutom ligger Southampton på ungefärlig breddgrad med norra Newfoundland vilket är drygt ca 100 mil norr om Boston. Passagen över Atlanten förenklades och förminskades alltså kraftigt i marknadsföringen. Bilden illustrerar budskapet med grafisk enkelhet och förstärker rederiets budskap om vikten av att navigera och välja kortaste och rakaste vägen.

På *Oceankolosserna Adriatic och Baltic* (Bild 8) kan vi se ett svart fartyg som stävar mot oss i natten. Himlen skiftar i lila, blågrått och orange. Det ryker horisontellt ur de två gulsvarta skorstenarna och de fyra masterna är kala. Lanternorna i förmasten lyser vita, gult sken kommer från fartygets ventiler och en ensam guppande lysboj syns i nedre vänstra hörnet. Fartyget ser ut att stabilt klyva vågorna och vitt skum bildas runt skrovet. Sidhuvudet anger ”21.000 tons, nio däck” vilket är vilseledande då bilden förankras med texten ”Adriatic 25.000 tons, 725 fot lång” och ”Baltic, 24.000 tons, 725 fot lång”. Utan den textuella förankringen finns inget som förtäljer hur vi skall tolka bilden. Himlens kulör för mina tankar

till vinterskymning och även om bojen guppar så ser fartyget helt upprätt ut. Med detta fartyg kan man säkert, stabilt och utan gungning och sjösjuka nå sin destination, tycks bilden säga.

På *Tredje klass: Sofrum för 4 personer* (Bild 9) ser vi en av hytterna stående troligen i hyttens dörröppning då vi ser de två våningssängarnas fotändor. Sidhuvudet anger "Republic" vilket skulle kunna tolkas som att detta är ett exempel från det fartyget men som jag tidigare noterat driver texten i sidhuvudet sin egen berättelse. Rakt framför oss skulle jag gissa att det var ett litet rektangulärt fönster i huvudhöj om jag inte redan läst att i tredje klassens hytter fanns en spegel. På spegelns båda sidor finns klädkrokar och under spegeln ett utfällt väggfast bord. Hyttens väggar är vita med träspeglar. Sängarna har mahognyfärgade sidstycken och de är ordentligt bäddade var och en med två vita kuddar, beige lakan och rödvit filt med White Star Line skrivet i cirkel mitt på filten. Ett brädgolv skymtar fram under de nedre sängarna. Bilden ger ett ljust intryck, renlighet och ordning. En första intryck är att hytten har fönster ut mot omvärlden och inte är instängd alls och på så sätt syns den bekräfta god ventilation och rena sängkläder för nya passagerare. Elektriskt ljus och vattenkaraff kan vi inte se. Utan textens förankring visar bilden endast ett rum med våningssängar.

I det sista bildexemplet *Tredje klass: Matsal* (Bild 10) med sidhuvud "Majestic" ser vi ett rum med gråvita järnbalkar i taket och fartygsventiler i vänster vägg. På båda sidor om en mittgång finns rader med dukade bord, glas, vitt porslin, bestick och vita dukar. Endast gästerna saknas, redo att serveras. Höger vägg ser ut som vitmålad träpanel. Det rödbruna längsgående brädgolvet matchas i kulör av de golfasta snurrstolarna med runda ryggar à la förenklad fransk art nouveau. Bilden bekräftar utlåtandet om matsalarnas beskaffenhet. Trots endast en synlig ventil ser det ljust, rent, luftigt ut med gott om plats att inta sina måltider.

Sammanfattningsvis ser jag i bilderna en fläkt av den moderna världen och resan som ett äventyr som sker med bibehållen säkerhet, komfort och omtänksamhet.

4.4 Amerikabesök

I ÖA 1909 fann jag små textnotiser om utvandrande Västernorrlänningar. Den 18 januari:

Till landet i väster. I dagarna ha från Omne, Nordingrå, avrest till Amerika 6 ynglingar, därav en som varit i Amerika förut men vistats hemma och firat sistlidne julhäg. En sjunde hade insjuknat under natten före avresan och därför måste han stanna efter. En kort tid innan dessa begåvo sig i väg, reste trenne ynglingarna även dessa från Nordingrå, över till Amerika och en till som också varit f.d. amerikanare håller just på att planera sin resa, skriver vår meddelare.

Vidare den 5 april "till Amerika avresa idag fyra yngre arbetare" och den 19 april:

Till Amerika har under de senaste veckorna åtskilliga personer, mest unga, avrest från olika byar i Arnäs. Enligt vad sägs lära ytterligare en hel del emigranter komma att avresa från våra bygder till det stora landet i öster som nu åter tyckes ha en intensiv tjuvningsförmåga på i synnerhet vår ungdom.

Dessa texter ger mig ingångar till utvandringens karaktär och insikt i att utvandringen inte längre sågs som ett evigt beslut utan återvändo till Sverige utan snarare att besök i hemlandet förekom och att besöket från Amerika var en angelägenhet även för allmänheten i och med att det uppmärksammades av dagstidningen. Såväl den textuella källan som besöken i sig har troligen lämnat efter sig bildminnen. Bildminnena är dels individens minne av den visuella händelse som besöket innebar och troligen också de spår som den svenskamerikanske besökaren vid återresan lämnade efter sig i form av foton och andra bildmaterial, vilka bilderna var kan vi naturligtvis inte veta. Såväl svenskamerikanen som familjen som fanns kvar i Sverige tror jag var angelägna om att framstå som beslutet att utvandra varit lyckat och att inget misslyckande fanns att beskåda. Om anledningen till hembesöket vet vi inget men

några av dem var troligen *yankees* och andra kom hem för att stanna om resan till Amerika istället varit ett misslyckande eller ett äventyr där avsikten aldrig varit att emigrera för evigt.

4.5 Minnesbilder

Förutom rederibroschyrer finns bland emigrantguider flera trycksaker om landgrantjord, homesteadjord och järnvägsresor m.m. Om de fanns under perioden 1901-1909 kan jag inte avgöra men i Kungliga bibliotekets arkiv är den senaste broschyren på åtta sidor från 1896. I den kan vi läsa om "Den nya och sista kolonien som anlägges af Herr Olof Bergström i Florida: blommornas rike". Den senaste jag hittar som handlar om järnvägarna är Union Pacifics broschyr från 1888 om landgrantjorden, Golden Belt Lands. Texten är på svenska och broschyren innehåller en detaljerad karta över områden med landgrantjord, järnvägens sträckning, ortsnamn m.m. Bland övriga emigrantguider finns *Vägledning och upplysningar för Svenska utvandrare till Amerika*, skrifter om de svenska kolonierna i Arkansas och om det svenska nybygget Swedesburgh i Sacramentodalen i Kalifornien samt kalendrar som exempelvis *1885 års almanack utgifven af Amerikanska Emigrant kompaniet*.¹⁰⁴ I en tid med få trycksaker i arbetarhemmen finner jag anledning att tro att dessa emigrantguider sparades under en längre tid såväl som ett minne från en utvandrad släkting som för sitt värde som trycksak med bilder att beskåda.

Vykortet var en ytterst populär bildform. Sedan 1830- och 1840-talen hade det funnits kuvert med topografiska bilder och det var mycket populärt att skicka gratulationskort. Cirka 1870 blev den fotodokumentära bilden vanligare och vykortet en produkt. 1901 sändes över 20 miljoner vykort och 1904 nära 49 miljoner. Vykorten dokumenterade den intimaste miljön och det man själv upplevt och det uppstår en lokal tillverkning som komplettering till och i konkurrens med den riksproducerade. I min farfars arkiv har jag hittat foto som visar honom uppklädd i kostym sittande på en bänk omgiven av blomrankor. På bildens framsida står att det är taget i "Wn" vilket jag tolkar som staten Washington och på baksidan finns vykortlinjer förtryckta. Bokhandlare, privatfotograferande personer, församlingar och föreningar gjorde sina egna bilder. Man fotograferade t.ex. församlingshuset och sände in förlagan till något av de stora vykortstryckerierna som levererade bilden i beställd upplaga. Genom detta kom så gott som varje samhälle – inte bara städerna – att få sin effektiva "bildmemoar". Torn, rådhus men även civila motiv som vanliga stadskvarter. Vanligt var även vykort av reportagekaraktär där man i olika bilder följde upp en händelse, exempelvis en strejk.¹⁰⁵

Amatörkameran och instamaticidén lanserades redan 1888, men på grund av bland annat hög kostnad för laddning kom det att dröja in på 1920-talet innan amatörkameran kunde sägas vara allmänt spridd också utanför de välsituerades kretsar, dessförinnan kan man med viss förenkling påstå att vykortet fungerade som var mans kamera.¹⁰⁶

Vykort skickades i mängder från Amerika. En beskrivande text av vykortets motiv fanns ofta på vykortets framsida och det var vanligt att man skrev en kort hälsning någonstans runt det centrala motivet t.ex. ett ånglok eller stora byggnader. På ett kort med foto av Empire State Building finns text som konkret talar om vad motivet föreställer. Den handskrivna hälsningen lyder "Detta är en af våra hyddor här i N.Y." På ett annat kort finns foto av hotellet Waldorf Astoria med hälsningen "...när jag nu sänder dig det finaste hotell, som antagligen finns i verlden."¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ *1885 års almanack utgifven af Amerikanska Emigrant kompaniet* finns även i nytryck som faksimilupplaga

¹⁰⁵ Johannesson, 1978, s. 232-235

¹⁰⁶ Johannesson, 1978, s. 231-232

¹⁰⁷ Olsson, Stellan & Olsheden, Jan (red.), *Vad gjorde farfar i Amerika?: stämningar kring utvandringen till den nya världen*, 1968, s.44-45

Förutom realistiska vykort förekom många olika så kallade skrytbilder som vykort. En emigrant berättar hur kusinen som rest tidigare skickat hem brev och berättat om feta kor och stora åkrar. Vykort från Canada 1910 visar gäss stora som hästar ”Taking our Geese to market”, jättestora ägg och potatisar lastade i en bil där hela familjen på fyra personer åker med och fadern kör ”The modern farmer” och människor i tre på varandra följande bilar jagandes en jättehare med lasso ”When we go after anything we get it”. Även om långt ifrån alla mottagare förstod den engelska bildtexten antar jag att bilden sa allt som behövdes för att visa hur storslaget och fantastiskt det var i Amerika, bilden berättade övertygande om det inte kunde utlovas i text. Mottagaren av dessa skrytbilder berättar ”Jag var ung och så dum att jag trodde på dom. De här bilderna, förstår du pojk, de här bilderna lurade mig till Amerika”.¹⁰⁸

Även brev skickades i stor mängd från Amerika och troligen innehöll de även foto och kanske vykort. För Sveriges del saknas statistik men finns från Amerika till Danmark 1875-1914. 1875-1884 skickades i genomsnitt 238 200 brev per år (3,6 brev per danskfödd i USA), 1885-1894 skickades 493 600 brev (3,7), 1895-1904 skickades 586 500 brev (3,8) och 1905-1914 skickades 1 283 000 brev vilket motsvarade 7,1 brev per danskfödd. Om de svenska emigranterna var lika flitiga skickades ett par miljoner amerikabrev varje år i början av 1900-talet. I breven fick de svenska adressaterna information om löner, priser, anställningar, resvägar och inkvartering och inte helt sällan biljetter till båtresan över Atlanten.¹⁰⁹

Kanske hade svenskamerikanen på hembesök med sig ett amerikanskt stereoskop som blivit populärt kring sekelskiftet. I stereoskopet placeras parvisa bilder, stereogram, som sedda i stereoskopet tillsammans ger en tredimensionell effekt. Motiven varierade men med dragning åt det mer ovanliga och exotiska som närbilder på svarta barn på en bomullsodling, snöklädda bergstoppar med häst och ryttare eller skyskrapan Flat Iron i New York. Ett stereogram bär titeln ”Guldsökare som återvänt till lägret – 62°F” och på bilden syns i halvkropsformat tre vinterklädda män med snö och is i och runt ansiktet.¹¹⁰

Dags- och veckopressens tillväxt fick stor betydelse för spridningen av litteratur genom sina följetongsavdelningar. Efterfrågan på böcker steg i takt med ökad läskunnighet, kortare arbetstid, löneutveckling och möjlighet att läsa kvällstid i fotogenlampans sken. Förlagen höll väl reda på vad som gavs ut i Amerika. På 1860-talet fanns *Den siste mohikanen* och ett tjugotal andra av James Fenimore Coopers romaner på svenska. Samma år som Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms Stuga* utkom i Amerika fanns den som följetong i Aftonbladet och Jack Londons *Skriet från vildmarken* kom 1907. De starkt kolorerade bokomslagen var prydda med dåtidens syn på djärvt sköna kvinnor i hotellmiljöer eller ombord på lyxångare och man försäkrade att skribenterna tillhörde de främsta i Amerika. Målgruppen för dessa böcker var stor, inte bara yngre människor utan mer eller mindre alla som kunde läsa.¹¹¹

1800-talets viktigaste svenska reseskildring var Fredrika Bremers *Hemmen i den nya världen* från 1853-1854. Även om kritik mot t.ex. slaveri finns så beskriver hon med övervägande entusiastiska ordalag Amerika som landet där mänsklig frihet fått sitt genomslag. En positiv syn på Amerika fick även fäste i arbetarrörelsen vid 1800-talets slut inte minst genom August Palms resa 1900 och reseberättelse *Ögonblicksbilder från en tripp till Amerika* från 1901. Trots viss kritik mot kapitalismen uppmuntrade han unga svenskar att flytta då de ”i nittio fall av hundra” skulle få bättre villkor där än i Sverige.¹¹²

---

¹⁰⁸ Olsson & Olsheden (red.), 1968, s.51-54

¹⁰⁹ Norman & Runblom, 1980, s. 190. Fakta hämtad från Kristian Hvidts avhandling från 1971 om den danska massemigrationen.

¹¹⁰ Olsson & Olsheden (red.), 1968, s.47-50

¹¹¹ Torgerson, Sten, ”Amerikansk fiktionsprosa i översättning på den svenska bokmarknaden från 1800-talets mitt till 1930.”, *Göteborgs-emigranten.*, 1997 (6), s.170-177

¹¹² Blanck, 2008, s. 267-268

5 AVSLUTANDE DISKUSSION

Syftet med den här uppsatsen har varit att undersöka den blivande emigrantens bildvärld och världsbild. Med utgångspunkt i den dominerande dagstidningen i Örnsköldsvik har jag visat på ett antal olika källor till bildvärlden. Tidningen *Örnsköldsviks Allehanda* innehöll en hel del information om Amerika för den läskunnige trots att den gavs ut endast tre dagar i veckan och i början med endast fyra sidor. I texten fick man veta mer om rasdiskriminering i North Dakota, aktuella emigrationssiffror och utvandringsprognoser från Nationalföreningen mot emigrationen. Det fanns även gott om exempel på hur modernt det var i Amerika. Man skrev att trådlös telegrafi är en sysselsättning för ”newyorkska miljonärssöner” och en tvist mellan far och dotter har avgjorts i en domstol till skillnad från att avgöras inom hemmets fyra väggar som i det ”efterblivna” Europa. Rapporteringen från utlandet var ibland större än nyheterna från övriga Sverige. Annonser som marknadsför resor till Nordamerika fanns det mycket gott om. I annonserna tävlade rederierna och agenterna med varandra om vem som hade den snabbaste och mest komfortabla resan och de lovade minimal risk för sjösjuka med sina egna fartyg. Medel till porto för att skicka efter bildrika rederibroschyrer hade troligen de som sen också kunde finansiera en resa över Atlanten.

Rederiernas broschyrer innehöll runt sekelskiftet 1900 ett rikt bildmaterial, långt före dagspressen hade möjligheter att trycka foton eller tecknade bilder. Veckotidskrifterna innehöll tidigt ett stort utbud bilder; xylografier, träsnitt, teckningar och foton. Motiven var vitt skilda även om vissa grupper kan urskiljas; det exotiska i form av infödingar, vulkanutbrott och italienska landskap och det nationella i form av slottet, stadsråden och nya offentliga byggnader.

Bilder förkom alltså rikligt i rederibroschyrer och i veckotidskrifter. Många är också de foton och vykort som skickades över Atlanten eller medfördes vid besök hemma i Sverige. Då avsändaren var en släkting eller vän till mottagaren fick dessa mer privata bilder med all sannolikhet en större bevisbringande innebörd. Ett foto på en utvandrad släkting, uppklädd från topp till tå framför fotografen eller poserande framför sin farm, behövde inte någon förankrande text, den var självständig och i sig själv nog. Fotot sågs som ett bevis på att avsändaren hade nått framgång i det nya landet. Bilderna i rederibroschyrer och veckotidskrifter är däremot till största delen illustrerande, där textens betydelse för att förankra och förmedla bildens budskap är väsentligt. Utan denna förankring kunde en bild tolkas på flera olika sätt. Texten används för att undvika det som E.H. Gombrich benämner *beholder's share*, att bildens betraktare använder sin egen förförståelse för att tolka bildens innehåll. Exempel på hur texten förankrar bilden har jag visat i flera fall och ett av dem är teckningen av loket där den pyttelilla människogestalten är svår att upptäcka men blir synlig när texten förklarar att detta är världens största ånglok vilket får mig att leta efter något som tyder på denna storhet. Ett annat exempel är bilden med lapparnas färd med hundslädar till Klondike. Människor, hundspann och slättmark och berg kunde jag se, men texten förklarade att det rörde sig om lappar på väg till Klondike över Yukon-floden. Några bilder är mer självständiga och bland dessa finner jag *Hvita Stjern-Liniens* bild på fartyget *Adriatic* där fartyget tycks stadigt och oberört stäva fram i ett något upprört hav. Textens förankring talar om att det rör sig om *Adriatic* eller *Baltic* men för broschyrens läsare hade detta nog en underordnad betydelse. Jag vill hävda att man såg rederiets löften om sjösjukfri resa i bilden, oavsett vilket fartyg bilden gällde.

Samtliga bilder jag studerat, även de som visar en skyskrapa före sin brandkatastrof, visar en stark *pullfaktor*. Med detta menar jag att även om till exempel branden i sig var en katastrof så visade bilden amerikanarnas förmåga att konstruera jättelika byggnader vilket vi

inte kunde i Sverige. Amerika visas i bild som det stora möjligheternas land, hela kyrkor flyttas på hjul och amerikanare arbetar i en slags kontorslokal ombord på lyxtåget mellan Chicago och New York. I andra bilder upphöjs det nationella svenska som kung och slott och egna bedrifter med Sven Hedins polarexpeditioner i spetsen. För att få veta något negativt om Amerika måste man läsa tidningens text för det negativa visas inte i bilderna. I *Allers Familj-Journal* kan vi se bilder med välmående guldgrävare och fridfulla seglatser på Yukon-floden men i den tillhörande texten är budskapet tudelat. Dels ett varningens ord för den farliga resan och de dyra livsnödvändiga förnödenheterna väl framme i Dawson. Dels information om hur man faktiskt reser till Klondike och att en grupp kvinnor från New York precis gett sig iväg dit.

Att möta bilder i massmediala källor i sig var troligen en upplevelse och för mig blir Mirzoeffs *the sublime* just bilden själv i sin egenskap av att vara bild i ett bildfattigt samhälle jämfört med vår tid. Än starkare blir det sublimum om bilden är ett foto, ett bevis på äkta verklighet. För oss som lever i 2000-talet är det inte helt lätt att förstå den särställning som bilden, och även den skrivna texten, ägde vid förra seklets början. Som jag visat på var tilltron till bildens dokumenterande ställning så stark att en del blev lurade av det som bilden visade, gigantiska gäss, harar och annat.

Den blivande emigranten tror jag var relativt välinformerad om Amerika. De flesta kunde läsa och för dem fanns många källor till information eller propaganda. Inte bara de skrifter som de själva och släkten sparat om rederierna, järnvägarnas mark och jordbruksmarken utan också alla reseskildringar. Om någon i byn fick vykort eller foton så var de föremål för hela byns beskådan och ännu starkare blev säkert intrycket av Amerika om någon fick amerikafremmande. En hemvändande svenskamerikan eller *yankee* var en tilldragelse som få gick miste om. Vad de kan ha visat för foto på sin gård eller ranch, familj eller bostadsort kan vi inte veta. Med all säkerhet förde de bilder med sig hem som efter deras återvändo till Amerika stannade i byn och levde vidare långt efter svenskamerikanens imponerande hembesök. I dagstidningen gick också att med jämna mellanrum läsa små notiser om ortsbor som nyligen lämnat Sverige eller stod i beredskap att avresa. Den blivande emigranten ägde sålunda kunskap om vardagen i Amerika baserat på personlig och massmedial information, propaganda och skryt och dessa tillsammans utgjorde emigrantens världsbild.

Om bilderna medverkade till beslutet att emigrera eller inte kan jag i denna uppsats inte verifiera. Jag finner det dock troligt att de var en starkt bidragande faktor tillsammans med ekonomiska faktorer och personliga relationer eller förbindelser mellan redan utvandrande och blivande emigranter. Bildens förmåga att uttrycka det som inte kan sägas eller uttryckas i skrift kan inte överskattas. Från min undersökning drar jag slutsatsen att det verkar ha varit en omöjlighet att visa negativa åsikter eller fakta om Amerika i bild. Motståndet mot Amerika finns att läsa i en del av texterna och i alla de bilder som vill glorifiera fosterlandet Sverige. I vilken mån anti-emigrationsrörelsen varit drivande bakom några av bilderna är svårt att säga något om även om kampanjen mot utvandringen och Amerika i samhället som sådant kan ha påverkat bildmaterialet åt ett mer fosterländskt håll. Informationen om kolonisationsplanen för Norrland och fotona på Örnsköldsviks nya rådhus i ÖA 1909 kan ha varit dylika fosterländska yttringar. Fotot på Adrian Molin med tillhörande text om insamlingen av pengar i *Allers Familj-Journal* 1909 är ett talande exempel.

I min undersökning och i mitt resonemang har jag visat vilken stor bildbiografi som en blivande emigrant kan ha haft i en tid då bilder var långt mindre förekommande än idag. Jag finner att denna bildbiografi, baserad på reella möten med bilder, visuella händelser och minnesbilder av äldre bildmaterial, har varit en bidragande orsak till emigrationen. Minns att man i dagspressen var långt mer benägen att skriva om händelser från utlandet än om det nationella. Om endast de ekonomiska faktorerna fått styra så tror jag att färre valt att

emigrera, någon eller några andra faktorer måste ha vägt över på vågen. I beslutet om sorti, protest eller lojalitet låg troligen det faktum att många i Västernorrland hade flera personliga kontakter i Nordamerika som tillsammans med nyhetsrapporteringen från utlandet medförde att de hade långt mer kunskap om förhållandena på andra sidan Atlanten än motsvarande kunskap om Stockholm. Den blivande emigrantens bildbiografi om Amerika var stor. Om Stockholm, så långt jag kan utläsa ur mitt material, var den mycket mindre.

Vad kan man då säga om emigrationsbildens ontologi, om vad en emigrationsbild egentligen är? För att kunna dra några långtgående slutsatser skulle jag behöva analysera material utöver mitt urval. Men så här långt kan jag urskilja en del kännetecken som är olika beroende på vilket källmaterial bilden är sprungen ur. Några exempel kan vara på sin plats. Släkt och vänner därhemma väntade på livstecken från de som utvandrat. Emigranterna var medvetna om detta och skickade massvis av vykort och brev. En del vykort och foton visade den amerikanske invandraren uppklädd enligt dåtidens etikett, det storslagna landskapet eller alla fantastiska skyskrapor. Detta är några av de motivgrupper som var vanliga och som för mig utgör en delmängd av emigrationsbildens ontologi. Mottagarna förväntade sig se vissa motiv i bilderna och dessa förväntningar uppfylldes av de som producerade bilderna som emigranterna skickade hem. För mig innebär detta att i de bilder som skickades fanns en självgenererande push och pull som genererade bildproduktionen. En liknelse med vykortsmotiven i vår tids samhälle: Om vi åker till Pisa för första gången skickar vi troligen hem ett vykort föreställande det lutande tornet i Pisa för det vet vi att mottagarna känner till finns på destinationen. Om vi skulle kringgå denna pseudoregel som push och pull innebär tror jag vi istället skickar ett kort på il Duomo (till konstvetarna) eller på Pisa-sonen Galileo Galilei (till naturvetarna och ingenjörerna). Men dylik målgruppsinriktning gör vi kanske först vid vårt andra eller tredje Pisa-besök? I rederibroschyerna från förra sekelskiftet finns andra ledtrådar till emigrationsbildens ontologi; man visade typiskt fartygens exteriör, sovhytterna och sällskapsutrymmena, inte kommandobrygga eller toalett. Bilden på arbetare i en ångares maskinrum fick den mer spektakulärt inriktade veckotidskriften ta hand om. Så viss finns en emigrationsbildens ontologi, en typifiering av motiv och en branschstandard, om än i många avseenden utforskad i denna uppsats.

I inledningen talade jag om den mångfacetterade ställning som bilden kan ha och frågade något retoriskt om bilden alltid vill något, alltid har ett budskap att framföra, ett syfte. I materialet för denna uppsats finner jag att bilden alltid vill något. I vissa fall vill bilden föra fram ett intrikat budskap av möjligheter och avancemang men i andra fall inget annat än att bli betraktad som det unikum den är på denna tid; en massproducerad bild för alla att beskåda, en ögats fästpunkt i en textbaserad sida. Som jag visat i min undersökning vill bilderna mycket; väcka uppmärksamhet (speciellt foton som bevis på dokumentär verklighet, t.ex. vårångarens ankomst), illustrera (3:e klass sovhytt ombord på en jätteångare), porträttera (Amerikas presidenter) eller locka (Yosemite-dalen, ett av de mest sevärda ställena på jorden). I min undersökning finner jag att om jag frågar bilderna OM de vill något svarar de JA. Om jag som James Mitchell frågar dem VAD de vill så blir svaret aldrig ”inget alls”.

Sammanfattningsvis visar *Allers Familj-Journal* bilder och texter som ger en ljus bild av Amerika, med några undantag i texten. Det är det spektakulära som lyfts fram; det extra stora eller pyttelilla, det mycket snabba, tunga eller äventyrliga som vi inte har eller gör hemma i Sverige. Möjligheternas land visas i bild, svårigheterna uttrycks i texten.

Rederibroschyernas bilder visar en fläkt av den moderna världen och resan framstår som ett äventyr som sker med bibehållen säkerhet, komfort och omtänksamhet. I broschyrerna finns knappt någon information om Amerika, det är resans förskönande som är broschyrernas syfte.

I de få bilder av Amerika som finns i dagspressen visas landets presidenter och presidentfruar, amerikanska nordpolsexpeditionen och jätteånglok. Amerika i bild står för modernitet och framåtskridande. Annonserna för resor till Amerika finns hela tiden. Vi läser i små textnotiser om Amerikas baksidor; rasmotsättningar, dödsolyckor i industrin och vit slavhandel. Ledarkolumnernas fördömande av utvandringen kommer helt i skymundan.

Mitt antagande om att såväl de massproducerade bilderna som de visuella händelserna varit av betydande vikt för massutvandringen finner jag stämmer. I en mer bildfattig kultur än den vi har idag fick varje bild ett större nyhetsvärde och man trodde och ville tro på det man såg i bilden. Speciellt om bilden var ett foto så uppfattades den som ett bevis. Jag tror man hade en ganska okritiskt inställning till bilder jämfört med idag då vi vet att även fotografier kan manipuleras. Den blivande emigrantens bildbiografi var betydande och många av de bilder som producerades ingick i en tydlig och förväntad motivproduktion.

Efterord

Min farfar kom som amerikansk medborgare åter till Sverige och sin hemby i Arnäs 1924. Som äldsta son övertog han ett jordbruk efter sina föräldrar och drev det vidare fram till 1940-talets slut. Då sålde han det och flyttade in till Örnsköldsvik stad med fru och son, köpte en fastighet och hyrde ut lokaler och lägenheter. Jag har i efterhand fått veta att han tyckte mycket om att läsa och lyssna på radio. Många utvandrade för att de inte hade något jordbruk att ta över och andra, som troligen min farfar, för att han förpliktigades ta över. Idag äger släkten åter marken där jordbruket låg. Min barndoms härliga sommarlov har jag tillbringat i byn boende i en bagarstuga. Vem hade jag varit om han inte återvänt?

6 KÄLLFÖRTECKNING

6.1 Otryckta källor

Arkivmaterial

GÖTEBORG

Privata handlingar efter min farfar hos min far

STOCKHOLM

Kungliga bibliotekets digitala arkiv över emigrantguider,

*<http://libris.kb.se/hitlist?d=libris&q=emigrantguider&f=simp&spell=true&hist=true&p=1D>
igitala arkivet KB?*

Muntliga uppgifter

Maggis Frisk, museiintendent, Örnsköldsviks museum & konsthall, 2010-02-17, 2010-04-26 (e-post)

Göte Nordmar, Ångermanlands hembygdsförening, Örnsköldsvik, 2010-04-08 (e-post) och 2010-04-09 (telefon)

KarlErik Axenström, Ångermanlands hembygdsförening, Örnsköldsvik, 2010-04-09 (telefon)

Christina Persson, arkivarie, Utvandrarnas hus i Växjö, 2010-02-16 (telefon)

Yngve Turesson, bibliotekarie, Utvandrarnas hus i Växjö, 2010-02-02 (telefon)

Internetkällor

libris.kb.se, 2010-02-01 – 2010-05-24

urn.kb.se, 2010-02-01 – 2010-05-24

www.imi.ox.ac.uk, 2010-03-26

www.jstor.org.ezproxy.ub.gu.se, 2010-02-12

www.rr-fallenflags.org, 2010-05-07

6.2 Tryckta källor

Tidningar

Örnsköldsviks Nyheter, årgång 1895

Örnsköldsviks Allehanda, årgångarna 1901 och 1909

Allers Familj-Journal, årgångarna 1897-1899 och 1909

Litteratur

Amerikanska Emigrant-kompaniet & Jeanson, R.E., *1885 års almanack utgifven af*

Amerikanska Emigrant kompaniet, New York, 1885

Andersson-Skog, Lena, "Från normalspår till bredband: svensk kommunikationspolitik i framtidens tjänst 1850-2000", Andersson-Skog, Lena & Krantz, Olle (red.),

Omvandlingens sekel, Lund, 2002

- Barton, H. Arnold (red.), *Brev från Löftets land: svenskar berättar om Amerika 1840-1914*, Stockholm, 1979
- Beijbom, Ulf, *Amerikabilder: från utställningen Drömmen om Amerika och andra samlingar*, Växjö, 2002
- Beijbom, Ulf, *Guldfeber: en bok om guldrusherna till Kalifornien och Klondike*, Stockholm, 1979
- Berger, Peter L., Luckmann, Thomas, *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*, Stockholm, 1998 (1966)
- Blanck, Dag, "Amerikabild och emigration", Christensson, Jakob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Det moderna genombrottet*, 2008
- Björklund, Jörgen, "Då Västernorrland var ett centrum för facklig kamp", Edlund, Lars-Erik (red.), *Från finnmarker och ådalar: mellannorrländsk kultur- och socialhistoria från sju sekler*, Umeå, 1982
- Castles, Stephen, Miller, Mark J, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, 2009
- Eriksson, Yvonne, "Visuell retorik i föreställningsaffischer. En studie av affischer i Göteborgs stadsmuseums samlingar", Mankell, Bia (red.), *Teaterbilder. Studier i visuell representation*, Göteborg, 2009
- Faist Thomas, "The crucial meso level", Hammar, Tomas, *International migration immobility and development*, Oxford, 1997
- Gombrich, E. H, *Art and illusion: a study in the psychology of pictorial representation*, 6. ed., London, 2002
- Gombrich, E. H, *The image and the eye: further studies in the psychology of pictorial representation*, Oxford, 1982
- Hirschman, Albert O., *Sorti eller protest: en fråga om lojaliteter*, Lund, 2008 (1970)
- Johannesson, Lena, *Den massproducerade bilden: ur bildindustrialismens historia*, Stockholm, 1978
- Johannesson, Lena, *Mörkrum & transparens: studier i europeisk bildkultur och i bildens historiska evidens*, Stockholm, 2001
- Jörnmark, Jan, "Företag och företagande i Sverige", Andersson-Skog, Lena & Krantz, Olle (red.), *Omvandlingens sekel*, Lund, 2002
- Krantz, Olle, "Svensk ekonomi under 1900-talet: en omväxlande historia", Andersson-Skog, Lena & Krantz, Olle (red.), *Omvandlingens sekel*, Lund, 2002
- Kågström, Olof, *Örnsköldsvik vid tiden omkring 1908*, Örnsköldsvik, 2002
- Limberg, Lennart & Torell, Brita, "Göteborgs-posten och emigrationen 1860-1872", *Göteborgs-emigranten.*, 1997 (6), 1997
- Lindblad, Sture & Berglund, Torsten, *De lämnade byn: en bok om emigranter från Gottnebygden*, 2005
- Lindkvist, Anna, *Jorden åt folket: Nationalföreningen mot emigrationen 1907-1925*, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2007
- Ljungmark, Lars, "The push- and pull-factors behind the Swedish emigration to America, Canada, and Australia", *European expansion and migration: essays on the intercontinental migration from Africa, Asia, and Europe.*, Ljungmark, Lars, Emmer, Piet C. & Mörner, Magnus (red.), New York, 1992
- Ljungmark, Lars, *Den stora utvandringen: svensk emigration till USA 1840-1925*, Stockholm, 1965
- Lundström, Gunilla, Rydén, Per & Sandlund, Elisabeth (red.), *Den svenska pressens historia.3, Det moderna Sveriges spegel (1897-1945)*, Stockholm, 2001
- Mirzoeff, Nicholas, *An introduction to visual culture*, London, 1999

- Mitchell, W. J. Thomas, *What do pictures want?: the lives and loves of images*, Chicago, 2005
- Olsson, Stellan & Olsheden, Jan (red.), *Vad gjorde farfar i Amerika?: stämningar kring utvandringen till den nya världen*, Stockholm, 1968
- Norman, Hans & Runblom, Harald, *Amerika-emigrationen i källornas belysning*, Gävle, 1980
- Norman, Hans & Runblom, Harald, *Transatlantic connections: Nordic migration to the New World after 1800*, Oslo, 1988
- Olofsson, Jonas, "Arbetslöshetsfrågan under 1900-talet: från arbetslöshetspolitik till utbildning och socialt partnerskap", Andersson-Skog, Lena & Krantz, Olle (red.), *Omvandlingens sekel*, Lund, 2002
- Ravenstein, E. G, "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, Vol.48, No.2, 1885
- Rydén, Per, "De nya läsarnas nya tidningar", Christensson, Jakob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Det moderna genombrottet*, 2008
- Sundin, Jan & Tedebrand, Lars-Göran, "Tradition och förändring: järnbrukens människor i 1800-talets Sverige, en grupps biografi", Edlund, Lars-Erik (red.), *Från finnmarker och ådalar: mellannorrländsk kultur- och socialhistoria från sju sekler*, Umeå, 1982
- Tedebrand, Lars-Göran, *Västernorrland och Nordamerika 1875-1913: utvandring och återinvandring = [Emigration from Västernorrland county to North America and re-immigration to Västernorrland county, 1875-1913]*, Stockholm, 1972
- Tollin, Sven, *Svensk dagspress 1900-1967: en systematisk och kommenterad kartläggning*, Stockholm, 1967
- Torgerson, Sten, "Amerikansk fiktionsprosa i översättning på den svenska bokmarknaden från 1800-talets mitt till 1930.", *Göteborgs-emigranten.*, 1997 (6)
- Wallin, Gränt, "Från Ådalen till Amerika: om emigrationen från Ytterlännäs församling 1880-1914", Edlund, Lars-Erik (red.), *Från finnmarker och ådalar: mellannorrländsk kultur- och socialhistoria från sju sekler*, Umeå, 1982
- Årsskrift. 1969, Ångermanland*, Svenska Turist Föreningen, Stockholm, 1969

6.3 Bildförteckning

Bildbilaga

- Bild 1: *Världens största lokomotiv*. Ur Örnköldsviks Allehanda 1901-03-23
- Bild 2: *Vid Nordpolen. Den amerikanska flaggan hissas vid polen*. Ur Örnköldsviks Allehanda 1909-10-01
- Bild 3: *Amerikaannons*. Ur Örnköldsviks Allehanda 1909-02-15
- Bild 4: *Seglats på Yukon-floden*. Ur Allers Familj-Journal 1897, nummer 42
- Bild 5: *Från Klondyke: Vårångarens ankomst*. Ur Allers Familj-Journal 1898, nummer 5
- Bild 6: *I pannrummet på en oceanångare*. Ur Allers Familj-Journal 1909, nummer 9
- Bild 7: *Karta öfver rutten Sverige-Amerika*. Ur Hvita Stjern-Linien: regulier ångbåtsförbindelse emellan Göteborg-Newyork, Göteborg-Boston (1907), s.10
- Bild 8: *Oceankolosserna Adriatic och Baltic*. Ur Hvita Stjern-Linien: regulier ångbåtsförbindelse emellan Göteborg-Newyork, Göteborg-Boston (1907), s.9
- Bild 9: *Tredje klass: Sofrum för 4 personer*. Ur Hvita Stjern-Linien: regulier ångbåtsförbindelse emellan Göteborg-Newyork, Göteborg-Boston (1907), s.40
- Bild 10: *Tredje klass: Matsal*. Ur Hvita Stjern-Linien: regulier ångbåtsförbindelse emellan Göteborg-Newyork, Göteborg-Boston (1907), s.38